Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 27 (9402) | Пятница, февраль 1, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ КУБА УДУРТУКЧУЛАР-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Январь 30-де совет төлөдөриниң турар бажыңынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазаның Премьер-Министри Фидель Кастро, Кубаның Компартиязының ТК-ның Политбюро кежигүү, Кубаның КП ТК-ның ийиги секретары Рауль Кастро болгаш Кубаның КП ТК-ның Политбюро кежигүү, Куба Республиканың Президентизи Освальдо Дортикос олар-биле ужуражылышкыны болган.

Аңаа беседаларны чүректиң ханызындан, найыралдыг байдаага үргүлчүлөөн. (СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

Январь 30-де СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев олар Кубаның КП ТК-ның Секретариадының кежигүү Карлос Рафаэл Родригес-биле, ТК кежигүү, Кубаның даштыкы херектер министри Раул Роа-биле болгаш ТК кежигүү Османи Сьенфуэгос-биле найыралдыг беседа кылган.

Ийи талага сонуургалдыг айтырыгларны аңаа чугаалашкан. (СЭТА).

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш Революстуг чазаа январь 30-де Революция ордузунга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң алдары дээш хүлээп алыышкын тургускан.

Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары, Революстуг чазактың Премьер-Министри Фидель Кастро, Куба Республиканың президентизи Освальдо Дортикос, Кубаның КП ТК-ның ийиги секретары Рауль Кастро, ТК-ның Политбюрозунуң болгаш Секретариадының өске-даа кежигүннери, Кубаның Революстуг чазаның кежигүннери, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары хүлээп алыышкынга чораан.

Совет таладан хүлээп алыышкынга Л. И. Брежнев-биле кады чоруур эштер А. А. Громыко, В. В. Щербицкий, Г. В. Романов, К. Ф. Катушев, хамааты ужар түүлдүң министри Б. Н. Бугаев, ДЭХК-ниң дергазының бирги оралакчызы И. В. Архипов болгаш албанның өске-даа кижилери чоруаннар.

ССРЭ-ниң Куба Республикада элчини Н. П. Толубеев, совет элчин черинің болгаш Кубада өске-даа совет албан черлериниң аныылдакчылары хүлээп алыышкынга баргаш, Куба Республикада турар дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары база аңаа олурушкан.

Хүлээп алыышкын чүректиң ханызындан, аны-дунмалышкы өзүү-биле боолуп эрткен. (СЭТА).

КОЛ ЧҮҮЛ — ДЭЭШТИИНДЕ

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртү чылында совет улус улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны шиитпирлеп турар. Оларны СЭКП ТК-ның база Совет чазактың эң чугула документтилеринде: партия Төп Комитединиң декабрь (1973 чыл) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң VII сессиязының шиитпирлеринде болгаш материалдарында, партияга болгаш совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыында, 1974 чылда Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалдарында тодараткан. Ол сорулгаларны боттандырары бүгү совет улустуң, ооң иштинде идеология ажылдакчыларының — пропагандистерниң, лекторларның, агитаторларның, политинформаторларның — бүгү күштерин болгаш аргаларын калбаа-биле эвиледдээрим негеп турар.

Республиканың үш муң ажыг лекторлары эрткен 1973 чылда багай эвес ажылдаан. Беш чылдың үшкү чылының онаалдаларын күүседиринче ажылчы чоннуң эвилелдээринге, бистиг үевисте эргежок чугула эртем-билиглер-биле ажылчыларны, колхозчуларны, интеллигенцияны чепсеглээринге олар коскү салыышкынны киргген. Бир миллион хире дыңнакчыларга 20 муң ажыг лекция номчуттунган. Оларның барык чартык кезии партияның болгаш чазактың эң чугула шиитпирлеринге турааскаатынган. Партия обкомунуң, хоркомунуң база райкомнарының чон мурнунга доктаамал ажылды чорудуп турар 350 ажыг идеткелчилери болгаш штаттан дашкаар лекторлары партияның иштики, даштыкы политиказының айтырыгларын тайылбырлаар ажылга кол күш болуп турар. Бүгү лекцияларның дөрттүү үш кезээ колхозтарда, совхозтарда, үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелеринде шуут ажылдап турар кижилерге номчуттунган. Лекция пропагандазының хөй янзы хевирлерин ажыглап турар апарган бис. Республикада 31 культура университеттери, 53 лекторийлер болгаш кинолекторийлер, коммунистиг күш-ажылдың 225 школалары бар. Эрткен чылын 65 эртем-практиктиг болгаш эртем-теоретиктиг конференциялар, 1200 ажыг тематиктиг кежээлер болгулаан.

Дыңнакчыларның хүндүткелин чаалап алган лекторлар, партия, совет ажылдакчылары, улус ажыл-агыйының болгаш культураның янзы-бүрү адырларының специалистери хөй. Оларга «Совет Тыва» совхозта партком секретары Я. Доржу, «Тоора-Хем» совхозта зоотехник О. Ондар, Тес-Хем районунуң «Ак-Эрик» колхозта кол экономист А. Айыжы, «Торгалыг» совхозтуң кол бухгалтери В. Кечил-оол, Эрзин районда партия ажылдакчызы Ч. Суллум, ТДЛТЭШИ-ниң экономика секторунуң эргелекчизи К. Шактаржык болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Ынчалза-даа республикада лекция пропагандазын ооң кол көргүзүү болур дээштиниң талазы-биле сайгарып көөр болза, ында улуг четпестер, ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш аргалар бар.

Лекцияларның темалыг уг-шин дижик. Бай-Тайга, Чоон-Хемчик, Таңды, Эрзин, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарда ниитилел-политиктиг темаларга; Каа-Хем болгаш чамдык өске-даа районнарда көдээ ажыл-агыйның экономиказының талазы-биле;Тес-Хем районда үлетпүр бүдүрүлгелериниң экономиказының дугайында номчаан лекцияларның саны мурнунда деңнелиңден кызырлып турар. Таңды, Бин-Хем, Улуг-Хем районнарга эртем-практиканың экономиктиг конференциялары эртпээн, Овүрге болгаш Тожуга лекторийлер ажылдаваан.

Марксизм-ленинчи үзел-бодалдың, партияның удуртукчу ролунуң, коммунистиг моральдың, көдээ ажыл-агый, үлетпүр, транспорт экономиказының дугайында лекциялар амгы үеде онза негеттинип турда, оларны четпес организаастаны бистиң лекция пропагандавыстың дээштиин кудуладып турар. Политиканың болгаш ажыл-агыйның чугула айтырыгларын шиитпирлээринге дузалаар лекцияларны «иурнуку шугумче» үндүрер толээде, оларның тематиктиг уг-шинин доктаамал хынаары эргежок чугула.

Бир эвес дыңнакчыларның саны эвээш, лектораар бүдүрүлге коллективтеринге, фермаларга, бригадаларга, участоктарга четпейн турар болза, лекция пропагандазының ажыктыы, дээштин аажок кудулаар болгай. Чүге дээрге ажылчы чоннуң ортузунга политиктиг болгаш эртем-билиглерин нептерединге, кижи бүрүзү күш-ажылды организастаарының мурнакчы үндезиннерин шинээдип алырынга лекцияларны чогум-на коллективтерге номчууру онза ужур-дузалыг.

Ынчаарга лекция пропагандазы болдунуң дээштиин чүгле номчуттунган лекцияларның саны-биле эвес, харын, бирги эәлчегде, оларның идей-теоретиктиг деңнеди, амыдырал-биле сырый холбаалыы, чоннуң аңгы-аңгы болуктеринге таарышканы, дыңнакчыга сонуурганчыг болганы-биле тодараттынар. А ол дээрге бистиң лекторларывыстың идейлиг үзел-бодалынган, мергежилинден болгаш ниити билиг деңнелинден хамааржыр. Ынчангаш партия организациялары, «Билиг» ниитилелинің организациялары тус-тус темалар аайы-биле лекция номчуур кадрларны ылаштыг шилиир, белеткээр, чон ортузунга пропаганда ажылынга партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый удуртукчуларын, янзы-бүрү адырларның дуржулгалыг специалистерин идепкейлиг киириштирер, лекторларга методиктиг дузаны көргүзер, эң экилериниң дуржулгазын өөренир болгаш семинарларга, парлалга, радио, телевидение дамчыштыр пропагандалаар чорук чугула.

Лекция бүрүзү дыңнакчының сагыш-сеткилинге улуг болуушкын болуп артар кылдыр, кижилер «ону дыңнаар дээш чарыгдаан үе-шагынга хомудавайн, харын чаа билиглер, ажыл-херекке, амыдыралга, ал-бодунга херектиг чаа түүлдер-биле байып алганынга өөрүүр кылдыр ажылдаар херек.

Лекция пропагандазы — чугула, херектиг болгаш нарын ажыл. Ынчаарга кандыг-даа ажыл-үүле ышкаш, ол улам сайзыралды, ханы бодалдарны негеп турар. Лекторнуң дириг, солун чугаазын өске кандыг-даа пропаганда солуп шыдавас, ынчангаш лекцияларның шынарын экижидип, дээштиин бедидери — партия организацияларының чугула сорулгазы.

Улустарның найыралы орденни тывыскан

АНАДЫРЬ. (СЭТА). Аңаа партияның Чукот округ комитединиң болгаш округ күүскомунуң ол национал округка улустарның найыралы орденни тыпсырының байырлыг хуралы болган.

Партияның Магадан обкомунуң бирги секретары С. А. Шайдуров партия ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң бодунуң өөмүүзиниң бедик шаннал дээш Чукот национал округтуң ажылчы чоннарыйга байыр чедирип, үүе чугаалааш, орденнив округтуң тугунга кадаан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында соңгу черниң эгээртинмес байлаан чонга бараан болдуруп, оп-оп чаа бүдүрүлге, культура албан черлерин тургуска, Билибиниң атомнуг станциязында бирги реакторну ажыглалда киргген.

Биче-буурай улустар чукчыларның, эскимостарның, юкагирлерниң, чуваннарның, эвеннерниң аразында ам эртемденнер, инженерлер, чогаалчылар, артистер, башкылар, эмчилер бар апарган деп хуралга үүе чугаалаанвар демдеглеп, тоску беш чылдың плашныг онаалгаларын чедиишкиниг күүседирин аазап турганнар.

Хуралдын киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуна, Совет чазакка байырлыг чагааны өөрүшкү-биле хүлээп алган.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ КУБАДА АЯН-ЧОРУУ

ГАВАНА. Январь 29-та Революцияның Хосе Марти аттыг шолуже болган куба-совет найыралдың митингиге Хосталга ортулуунуң найысылалының бир миллион ажыг ажылчы чоннары киришкен. Кубаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, Революстуг чазактың Премьер-Министри эш Фидель Кастро Рус-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев олар митингиге делегеренгей үүе чугаалаанвар.

ЧУРУКТА: митинг үезинде. (СЭТА). (Чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган).

биститиң республикада

СЪЕЗДИНИҢ ДЕЛЕГАДЫ

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның № 48 тудуг эргелелинде комсомолчу-аныктар бригадазының удуртукчузу Нина Оюп. Ол Кызылдың тудуг училищезин доосканы, Мария Васильевна Сафронованың бригадазынга ажылдап турган. Харыылаан ажылынга кызымак аныяк ажылчын шеверлел ажылдарын бедик шынарлыг күүседип, макталды ап келген.

Ам ооң удуртуп турар бригадазы наймыылада макталдыг. Олар эмнелге комплекизиниң, 12 дугаар кварталдың беш каат чурттарга тудугларынга шеверлел ажылдарын кылып, бригадалар аразынга калбарган социалистиг чарыжынга бирги черни ап келген. Нина Оюнну областың XVI комсомол конференциязындан ВЛКСМ-ниң XVII съездизиниң делегадынга соңгаан. Бригаданың тудугжулары бо чылын бедиткен хүлээлгени алгаш, тудугларны айыткан хуусаазында ажыглалга киирер дээш үүткүдүг ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

46 МУҢ РУБЛЬГЕ АЖЫРАР

1974 чылда улус ажыл-агый планнарын хуусаа бетинде күүседири дээш, үлетпүр, тудуг болгаш транспорт ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның парлалгага үнген доктаалын болгаш СЭКП ТК-ның чаа чыл таварыштыр партияга болгаш совет улуска Кыйгырыын бүгү совет ооң-биле бир демей, бистиң комплекстиг тудугжу бригадавыстың коллективи изиг чүүлдүзүнүүшкүн-биле деткип танышкаш, бо тодарадыкчы чылда улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Бригадавыстың бо тодарадыкчы чылда ажыл-ишчи программазы болур социалистиг хүлээлгезиниң кол-кол негелделери мындыр: тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын декабрь 25-ке чедир доозар болгаш ниитизи-биле 300 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын «эки» демдекке кылып бүдүрер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн көрдүнген планга удур 5 хуу бедидер. Дөртү микрорайонда амгы тудуп турарывыс 80 квартиралыг чурттарга бажынын дужаары-биле көрдүнген графигинден 5 хүн эрте ажыглалга киирер. Бердинген тудуг материалдарын биллиг чарыгдап тургаш, 10 муң кезек туйбуну камнап алыр. Бүдүрүлге өөредилгезинге 5 кижиниң мергежилин бедидер. Бүдүрүлгеге өзал-ондакты болдурбазының чурумнарын шыңгыы сагыыр. Чэрыш салып ажылдаары-биле эш С. Лукьянчуктуң бригадазын социалистиг чарышка бригадавыс кыйгырган.

Бо 1974 чылда социалистиг хүлээлгевис ёзугаар кылыр ажылдарывыстың хемчээли эрткен чылдыындан 46 муң рубльге хөй. Ынчангаш алган социалистиг хүлээлгевисти болгаш тодарадыкчы дөртү чылдын биске даандырган планныг сорулгаларын айыттынган хуусаазындан эрте күүседири дээш бүгү күжүвүстү, арга-курлавырывысты долу бардалгадып ажылдаарывысты бистиң кижи бүгүдевис хүлээнип турар.

Д. ЧҮЛДҮМ-ООЛ, дашчы

Эш Л. И. Брежневти Хосе Марти орден-биле шаңнаар дугайында шиитпир

Бир муң тос чүс чеден ийи чылдың декабрь ийиде № 1239 Хоойлуну хүлээп алганы-биле Революстуг чазак национал Хосе Марти орденни түргускан. Империализмге, колониализмге болгаш неоколониализмге удур демиселге делегейниң эп-сеткил каттыжышкынының херээнге база Кубаның социалистиг революциязы-биле найыралды быжыглаарының херээнге шылгарангай салыышкыны дээш, күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарын база политиктиг партияларның удуртукчуларын ол орден-биле шаннаарын доктааткан.

Эш Леонид Ильич Брежнев ажылчын аңгылыг, бичин чораан-да бодунуң чуртунун күш-ажылчы болгаш политиктиг амыдыралынга киржип, делегейниң бирги дайынының, хамааты дайынының болгаш даштыкы интервенцияның чылдарында үрелген улус ажыл-агыйын бузундулардан көдүрүп тургузар талазы-биле бодунуң Төрээн чуртунун ажылчы чоннунун кужениинкиннеринге хуула үнелиг салыышкынын киирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол дайын чорудулгаларынга идепкейлиг киржип, акы-дунма улустарны фашизмден хостаар дээш демисежип чораан.

Совет улустуң чаагай чоруу болгаш аас-кежии дээш, делегейнин социалистиг системазын быжыглаары дээш, экономика, эртем, техника, культура болгаш ниити хөгжүлде талазы-биле ССРЭ-ниң чедип алган хөй-хөй чедиишкиннери эш Брежневтиң кызымак болгаш чогаадыкчы ажылы-биле тудуш холбаалыг.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүү эш Леонид Ильич Брежнев улустарның делегейге эп-сеткил каттыжышкыны дээш могаг-шылаг чок демиселчи болгаш дайынчы коммунист болуп, үр болгаш үре-түүнелдиг ажыл-чорудулгазының үезинде Куба революция-биле ажы-дунма найыралдын үлегер-чижээн каш удаа көргүзүп келген, ынчаңгаш бистиң улузувус аңаа ханы өөрүп четтиргенин илередип турар. Бистиң чуртувуска ооң төөгүлүг аян-чоруу болза ССРЭ биле Кубаның улустарының аразынга. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Кубаның Коммунистиг партиязының аразынга харылдаалларны хөгжүдериниг үнелиг болгаш деннелге чок салыышкын болур.

Үстүнде чугаалаан үүлге үнелеп, ол сагыш-бодалды илередиштаан, бир муң тос чүс чеден ийи чылдың декабрь ийиде № 1239 Хоойлунуң үтказыны дүүштүр Кубаның Революстуг чазаның Министрлер Чөвүлелиниң чаңгыс үн-биле доктаадыры болза:

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүү эш Леонид Ильич Брежневти национал Хосе Марти орден-биле шаннаар болгаш ол орденни аңаа Революстуг чазактың өмүнээзинден Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүү, республиканың Президентизи эш Освальдо Дортикос Торрадо тыпсыр.

Гаванада Революция ордузунга 1974 чылдың январь 26-да бижээн.

Эш Л. И. Брежневке Хосе Марти орденни тывысканы

Куба Республиканың Революстуг чазаның шиитпирибиле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти Хосе Мартиниң национал ордени-биле шаннаан. Январь 30-де Гаванага Революция ордузунга ол бедик шаннаалды аңаа тывыскан.

Ордунуң залынга Кубаның Коммунистиг партиязының удуртукчу ажылдакчылары — ТК-ның Политбюрозунуң болгаш Секретариадының кежигүннери, Революстуг чазактың кежигүннери, күрүнеиң болгаш хөй-ниитиниң сураглыг ажылдакчылары чыылган.

Совет албан кижилери — эштер А. А. Громыко, В. В. Щербицкий, Г. В. Романов, К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүү, хамааты ужар түүлдүң министри Б. Н. Бугаев, ДЭХК-ның дергазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң Куба Республикада элчини Н. П. Толубеев, СЭКП ТК-ның кежигүү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы К. В. Русаков, СЭКП-ниң Төп Ревизия комиссиязының кежигүү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов олар база аңаа барганнар.

Совет элчин черниң болгаш Кубада өске-даа совет албан черлериниң ажылдакчылары байырлыг ёзуулалга база барганнар.

Эштер Л. И. Брежнев, Фидель Кастро, Освальдо Дортикос, Рауль Кастро олар залга кирип келирге, чыылганнар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле оларны уткааннар.

Куба Республиканың Президентизи Освальдо Дортикос үүе чугаалаан.

Эш Освальдо Дортикос аңаа турганнарның үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны боолу турда, эш Л. И. Брежневке Хосе Мартиниң орденни тывыскан. Леонид Ильичиге эш Фидель Кастро чүректиң ханызындан, изиг байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев харыы сес ап үүе чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазының түүнел сестерин чыылганнар үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле аңнааннар.

Байырлыг ёзуулалга чыылганнар шүүтүзү Леонид Ильич Брежневке революстуг Кубаның бедик шаннаалы дээш чылыы-биле байыр чедирип турганнар.

(СЭТА-ның тускай корр.).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелде

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел Совет Тываның 30 чыл оюнга алдар кылдыр чурттакчылыг көдээ черлериниң ниити культуразын бедидер болгаш чазагайжыдылгазын экижидер талазы-биле көрүлде-конкурсту эрттирерин чарлаан.

Көрүлде-конкурстуң негелдезин бадылаан. Ону эрттирер болгаш түүнелдерин үндүрериниг программаны бедидер болгаш чазагайжыдылганы экижидер талазы-биле көрүлде-конкурска ажылчы чоннарны, хөй-ниитиниг, бот-башкарлыр организацияларын калбаа-биле хаара тутпушаан, чурттакчыдыг көдээ черлериниг киржилгезин хандырарын ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, район, көдээ болгаш суур Советтериниг күүскомнарынга Министраер Чөвүлели хүлээткен.

Социалистиг чарыштың түүнелдерин Совет Тываның 30 чыл оюнуң мурнуу чарында 1974 чылдың сентябрь 15-те үндүрер.

Чурттакчылыг көдээ черлериниг көрүлде-конкурзунуң тиилекчилерин шаннаары-биле:

— бирги черни эвээш чурттакчылыг көдээ черге тыпсыры-биле Тыва АССР-ниг Министрлер Чөвүлелиниг болгаш облпрофчөвүлелдиг Кызыл тугун болгаш 400 рубль шаннаалды;

— ийиги черни алган чурттакчылыг көдээ черге тыпсыры-биле Тыва АССР-ниг Министрлер Чөвүлелиниг болгаш облпрофчөвүлелдиг Кызыл вымпелин болгаш 150 рубль шаннаалды тургускан.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер

КУРЛАВЫРЛАРНЫ САНАП КӨРГЕШ

АВТОСЕПТЕЛГЕ ЗАВОДУ. Бо бүдүүлге келир чылын бодунуң 20 чылын демдеглээр. Завод амгы үеде чүгле республиканың ажыл-агыйларының автомобиль транспортуң септеп, үлетүр, тудуг, транспорт черлерин, албан, организацияларны бодунуң бүдүрген техниктиг кылыглары-биле хандырып турар эвес, а харын-даа кожавыста Красноярск крайның чамдык хоорайларының бүдүрүлгелериниң келген чугула чагыгларны күүседип турар апарган.

Техник-экономиктиг көргүзүглериниң талазы-биле завод чыл санында өзүп орар, дешилгелиг бүдүрүлге. Ооң баштайгы бүдүрүлгечи чылы — 1956 чылда кылыр продукциязының поменклатуразы 7-ле единицага деннежип турган болза, эрткен чылын ортумаа-биле ол 453 единица болганын орта тодаргай чижек кылдыр көргүзүп болур. Бир эвес ол чылын 82-ле тонна шойну шуткүп куткан турган болза, 1973 чылда ол 523 тонна четкен.

Бо чылын ук заводтуң коллективиниң ол көргүзүглери оон-даа көвүдээр: автомобиль септээр талазы-биле баазалыг поменклатуразы ортумаа-биле 516 единица чедер, а шой шуткүүрүн планда көрдүнгевинден 20 тонна ажыгар, продукция сайгарарының планын коллектив декабрь 27-де доозарың хүлээлгезинде айтып алган.

База бир солун көргүзүг: бир эвес 1956 чылда заводтуң продукция бүдүрер хемчээли 102 мүң рубль турган болза, эрткен чылын ниитизи-биле 1 миллион 218 мүң рубльдің продукциязын берген. Ол дээрге, ажыл-агыйларны бодунуң кылыглары-биле заводтуң хандырар аргазы 12 катап өзе берген дээни ол-дур.

Коллектив кожигүүн бүрүзүнүң ажыл-ижиниң бүдүрүкчүлүүнүң өзүн турары заводтуң экономика талазы-биле быжыгарынга улуг рольдуг болуп турар. Бо чылын боттарынга алган социалистиг хүлээлгезинде «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгениндеи 0,7 хуу остүрер» деп бижип алган. Ол көргүзүг үогум-на кижилериң күш-ажылынга долу бүзүреллдиниге үндезилеттинген. Көрүп көрээли: 1956 чылда чаңгыс ажылчынга онааштыр ажылдан кылыышкын 1790 рубльге деннежип турган болза, эрткен чылдың түүнелиби-биле ол 2764 рубль четкен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өскени-биле чергелештир ажылчыннарның ажыл-төлевириниң хемчээли база-ла өскен. Ол дугайын бо чижектен көрүп болур.

1956 чылда чаңгыс ажылчынның айда ортумак ажыл төлевири 91 рубльден ашпайн турган болза, эрткен чылын ол оон ийи ажыг катап хөй, азы 186 рубль болган. Ажылчыннарның ажыл төлевири ол хире улгаткан болза-даа, продукция бүдүрериниң хемчээли доктаамал көвүдеп турарының ачызында шалың фондузу ниитизи-биле чыл санында камналгалыг бооп турар. 1956 чылда бүдүрген ниити продукцияның 1 рублинге-ле шалың фондузундан 66 көпеек чарыгдаттының турган болза, 1973 чылда чүгле 27 көпеекти чарыгдаан. Күш-ажылдың организастаашкының экижиткеш, септелгениң кол-кол участоктарын механизастааны фондулар эгидилгезин дүргедеткен.

Коллектив кежигүннери иштики арга курлавырларын санап көргеш, фондулар эгидилгезин экижидер талазы-биле улуг сорулганы салган. «Бүдүрүлге шөлүн болгаш техниканы долузу-биле ажыглап турган, база ажыл үезениң ажыглалын экижиткеш, 1973 чылга бодаарга фондулар эгидилгезин 1,1 хуу бедидер» деп хүлээлгениң бир пунктузунда бижээн.

Автосептелге заводунуң коллективи бодунуң бо чылын алган хүлээлгезинде пландан ажыр 9 мүң рубльдің продукциязын сайгарарын хүлээнген. Ол дээрге элээн каш автомашиналарны, автобустарны пландан ажыр септээр, дыка хөй кезектер, детальдарны ажыл-агыйларга бүдүрүп бээр дээни ол. Ындыг болбас аргажок. Бо бүдүрүлге сөөлгү чылдарда карылга чок ажылдан, орулгалыг апарган. Ам база сан-чурагайларга даяныш көрээли. Заводтуң баштайгы чылында коллектив 26 мүң рубль каражалыг турган болза, а эрткен чылын ол 201 мүң рубльдің арыг орулгазын алган. Ооң-биле кады заводтуң кол бүдүрүлге фондулары өскен. Чижээ, күш-ажылдың электродерилге-биле хандыртынганы бир ажылчынга хамаарыштыр 1956 чылда 3074 киловатт турган болза, эрткен чылын ол оон 2826 киловатт көвүдээн.

Бүдүрүлгениң дешилгелиг аргаларын шиңгээдип алырының болгаш гальваниктиг участокту ажыглап эгелээриниң ачызында бо чылдагы социалистиг хүлээлгеде айытынган улуг сорулгалар күүсеттинер дээрзин ында айытып.

Завод чыл келген тудум чаартынып орар. Мурнумда барык-ла техниктиг мастерская хире хемчээлден уштунмайн турган бичии бүдүрүлгени 1962—64 чылдарда эде чаартканының түүнелинде ол ам «ЗИЛ-130», «ЗИЛ-164» маркалыг машиналарның капитал септелгезин бүрүүбиле, ол ышкаш «ЗИЛ-130», «ЗИП-120», «ГАЗ-51», «ГАЗ-53» болгаш «Урал» маркалыг шимчедикчилерни, агрегаттарны долу септээр, үүгле автомашиналарга бөзин хереглээр 50—60 хевириниң шоюн шуткүүр база өске-даа кылыгларны бүдүрүп үндүрер улуг бүдүрүлге болу берген.

Ынчалза-даа бо хоочун бүдүрүлге бөдүүн иштики курлавырларын ам-даа четче ажыглавайн турар. Завод Тыва автосептелге чери дериглер-биле, материалдар болгаш чиг-эт-биле четче хандырарынче сагыш салбайн турар.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» түскай корр.

«Хүндүлелдиң демдээн» кадаан

Таңды районуң «Тиилелге» совхозунуң төвү—Кур-Черлеп эртип, дүшкен кижилер ооң чаа тудуглар-биле хүн бүрү байып, чаагайжыды туттунуп, сайзырап бар чоруурун эскерип магадаар. 9-ку беш чылдың эрткен шиитпирлиг чылында совхоотун девискээринге 200 баш инек кирер бир инек кажаазы, минералдыг чемишчидилгелер склады, мал чеми белеткээр цех, насос станциязы, 140 олуттуг уруглар сады, ийи аал ишти чурттаар дорт бажың дээн чугула ужур-дузалыг хөй тудуглар ажыглалга кирген.

Оларны Бай-Хаакта № 585 кожуп чоруур механизастаттынган колоннаның III. Монгушка удурткан 12 кижи составтыг бригадазы туткан. Бригада эрткен чылын ниитизи-биле 1047 мүн рубльге янзы-бүрү ажылдарны кылыр турган, ону 1108 мүн рубль чедирип, планныг онааалдазын 105,8 хуу күүсеткен. Ол бүгү бригаданың кежигүн бүгүдезиниң карак кызыл кызымаккай ижинин ачызында чедип алдынган дээрзи маргыш чок.

Ылаңгыя «Хүндүлелдиң демдээ» орденниң эдилекчизи Р. У. Күжүгеттің бригадир онзалап демдеглээр. Ревочут Узаакайович бо черге 1959 чылда-ла ажыл-амыдыралының аайы-биле көжүп кел-ле тудугга ажылдадырын дилээн. Хөй чараш-чаагай, чылыг-чырык бажыңнарны, улус ажыл-агыйынга эргежок чугула тудугларны кылып, кижилериниң өөрүшкүзүн кыпсыр наиг күзел ону аңаа чедирип келген. Ынчан ол чаа-ла 20 хар ажа дүжүп чораан. Ооң бээр эрткен 15 чылдарның дургузунда ооң амыдырал-чуртталгазы Чедер суурнуң озулде-хөгжүлдезинбиле сырый холбашкан.

Тудуг-биле салым-хуузун доңнаан бо ишчи кижинин холун дамчып Культура бажыңы, школа, уруглар сады дээн чижектиг улуг хемчээлдиг тудуглар кылдынган. Бригаданың тудугжуларының араазында калбарган социалистиг чарышка ол эрткен шиитпирлиг чылда кымга-даа аштырбаан. Ревочут Узаакайович бо хүннерде совхоз төвүнде ийи аал ишти чурттаар бир бажынны тутчып турар. Ону дооскаш, бригада бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг 640 өөреникчиге школаның тудуунче шилчиир. Мурнакны тудугжунуң хөрек чуруу № 585 КМК-ның Хүндүлел самбыразында астынган.

С. МОНГАЛ.

Таңды районуң «Тиилелге» совхозунуң хойжузу коммунист Ондар Дажы-Серен эрткен шиитпирлиг үшкү чылда эки ажылдаан. Ол бир хойдан 3,5 кг дүктү кыргыш ап, 100 хойдан-на 96 хураганны камгалап алган.
ЧУРУКТА: Ондар Дажы-Серен.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

Бо беш чыл планында эвес апарган. Чымчак резинакордулуг контейнерлерге даг-дүгүн сөөртүрүнүн баштайгы шенелдези ооң ажыктыын бадыткаан.

Ындыг контейнерни ажыглаары бир талазында, даг-дүгүн ол шоодайларга уруп, тырыыр болгаш оларны чыый салыр хол-биле кылыр ажылды чок болдурган, ийиде — демир-орук станциязынга ол продукцияны чедирип турар автомашинаның чүүк сөөртүр күчүзүн бүрүн ажыглаар арганы берген. Ооң ыңай удазынналчак даг-дүгүн саазын шоодайларга хол-биле

КАМНАЛГАНЫ БЭЭР

түү орукка чорааш бүдүнбүрүн болур чоруун хандырар, саарылга чарыгдалының хемчээлин чиигедир болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер.

Ынчангаш бистиң комбинадывыс ол айтырыгны шиитпирлээр сорулга-биле 1973 чылдан эгелеп сорттут даг-дүгүнүң белен продукциязының чамдыын чурттун хереглекчи заводтарынче МК-2-3,0 маркалыг тускай чымчак резина-кордулуг контейнерге чүдүрүп чорудун турар апарган. Ол контейнерлерни Новомосковскиниң «Химтара» заводунга бистиң чагыывыс өзугаар кылган.

Ол чымчак резина контейнериниң ишкири 3 кубометр болгаш аңаа 2,5 тонна даг-дүгү кирер. Ол савалар хөй эргилделиг (чылда 8 катап эргилер), беш чылда эдилээр хуусаалыг, даг-дүгүн агаарлыг кандыг-даа байдалынга дажыглап, кадагалап болур, даг-дүгүн аңаа (саазын шоодай чокка) оваалай ургап, шоолуг эвес кылдыр тырый бастырып каар.

Ынчангаш бо аргаже шилчээн соонда бистиң бүдүрүлгевиске Карел АССР-ден эккеп турган саазын шоодайлар (ооң бирээзинге-ле 25—35 кг. кирер) болгаш оларның аксын дүй- даараар машиналар хереглээри чугула дыгыырга ооң удазынналчаа 2—5 хуу чедир тоглап, үүрээр болгаш ону савалаар шнектерге хээндектелир болганда, продукцияның марказы кудулаар, контейнерге, дажыглаан даг-дүгү ындыг үреливишкинге таварышпас. Чүүктү дүжүрер болгаш чүдүрерин механизастаан болганда, автомобиль болгаш демир-орук транспортунга саадаар чорук эвээжээн.

Бир эвес бистиң комбинатка чаңгыс тонна даг-дүгүн саазын шоодайларга чүдүрүп турган 29 рубль 47 көпеекти чарыгдап турган болза, ам резина-кордулуг контейнерлерни ажыглаанындан 11 рубль 02 көпеек камналганы ап турар. Шак ынчаар санап көөрге, бир чыл дургузунда бис ооң 500 мүн рубль камналганы алыр бис. Ынчангаш бо дешилгелиг арганы үлетүрүүн өске адырларынга база чедиишкиниг ажыглаары чугула.

Бистен даг-дүгү ап турар бүдүрүлгелерге резина-кордулуг контейнерлериг шак ындыг ажыктыының дугайын дыныаткылаан бис. Бо чылын комбинат ол аргаже бүрүнү-биле шилчиир.

В. КИРИЛЛОВ,
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың директорунуң хандырылга болгаш сайгарылга талазы-биле оралакчызы.

Бедиткен хүлээлгелер

Улуг-Хем районуң Жданов аттыг совхозунуң ажыл-ишчилери шиитпирлиг үшкү чылда боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын күүседир дээш шудургу ажылдаан. Совхоз күрүнеге 300 тонна эът садар планын 307 тонна кылдыр, 44 тонна дүк дужаар планын 44,1 тоннага күүседкен.

Салдынган сорулганы долдур болгаш ажыр күүседиринге совхоотуң хойжулары улуг үлүүн киргеннер. Чижээ, Седип Балдан-оол 100 хойдан-на 100, Дарый Чамзы —99 хураганны менди доруктуруп өстүргеш, малчыннар ортузунга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Совхоз 3298 гектар черге тараа культураларын тарып, гектар бүрүзүнден 8,5 центнер дүжүттү ажаап алган. Ам келир частың тарылгазынга хереглээр үрезинни белеткеп алган. Тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин тарылга эгелээр мурнунда бүрүн доозар дээш кызымак ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырының совхозтуң ажыл-ишчилери танышкаш, ону үүлдүгүзүүн деткивишаан, тодарадыкчы дөрткү чылда бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Бо чылын ждановчулар 330 тонна эътти, 49 тонна дүктү декабрь 25-тің бетинде күрүнеге садарын хүлээлгезинде айытканнар. Ол ышкаш малчын бүрүзү бир хойдан 2—2,7 кг чедир дүктү, 100 баш хойга онааштыр 85—90 хураганны менди камгалап ап, чайын хойжу бүрүзү 10 тонна сигенни белеткеп алырын шиитпирлээн.

Совхозтуң ажыл-ишчилери 1974 чылда боттарының алган планныг онааалдаларын күүседип шыдаарлар.

Д. ДУГУР-СЕРЕН,
Жданов аттыг совхозтуң директору.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

«Торгалыг» совхозтуң Сарыг-Хөл салбырында коммунист Донгак Ногай-оол 15 чыл дургузунда инек кадарын ажылдап турар. Кадарчы ажылынга мергежилин бедидип, чылдын-на чаа-чаа чедиишкиннерлиг бооп турган.

Донгак Ногай-оол 1966 чылда УАЧД-ниң киржикчизи болган. Ылаңгыя 1973 чылда кадарчы улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнибиле шаңнаткан.

Амгы үеде малчынның кадарган малы хүр кыштап турар. Кыштаглаашкынга ооң белеткели ыяк. Малчын бодунуң күжү-биле 25 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда дүжүрүп алган.

С. ДОНГАК.

МАЛ МЕНДИ

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДА «АК-ТУРУГ» совхозтуң төвүнден суг сөөртүр 2 автомашина, мал чеми чедирер 2 трактор хүн бүрү малчыннар турлагларынга чедип, туруушкун чок ажылдап турар. Ажыл-агыйның хойжу ийи бригадазының кайызында-даа малдың амгы байдалы эки.

Ак-Туруг салбырның хойжу бригадазында 487 хой ооллаан, ооң чаш төлү онча-менди өзүп турар. Ол-ла салбырның мурнакчы хойжуларының бирээзи Монгуш Дойнурович Күдериң коданында төрээн 78 хойнуң күжү эки, хураганнар менди доругуп турар.

К. КОМБУ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КҮҮСЕЛДЕ КАНДЫГЫЛ?

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун Таңды районунда кадык камгалал талазы-биле канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа райкүүскомнуң даргазы К. М. Ак-кыстың илеткелин дыңнаан.

Райкүүском районуң кадык камгалал албан черлеринге удуртулганы, чоннуң медицина хандырылгазын, санитарлыг норма-чижекти болгаш чурттакчылыг черлериниң санитарлыг байдалының дугайында негелделерни сагыырынга хамаарышкан ажылдарга удуртулганы экижидеринче кичээнгейни салган. Медицина албан черлериниң материал-техниктиг баазазын экижидериниң чамдык хемчеглерин ап чоруткан. Район, көдээ болгаш суур Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга, Балгазын көдээ Советтиң сессиязынга кадык камгалал органнарының ажылын экижидеринче угланган элээн каш айтырыгны чугаалашкан. Хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастаан. Эрткен чылын район эмнелгезиниң кол корпузун алгыдып, ону тударынга 36 мүн рубльди чарыгдаан. Чүс орунлуг район эмнелгезин тудуп турар. Сөөлгү ийи чылда районда эмнелге орунларының четкилери чәрби хуу өскен.

Чоннуң кадын камгалаарының талазы-биле ажылда четпестерниң барын Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Районда эмнелге албан черлериниң хөй кезииниң материал-техниктиг баазазы амгы үениң негелдезиниң деңнелинге четпес. Райкүүскомнуң талазындан кадрлар-биле ажылче кичээнгейниң кошкаандан эрткен чылын безин район эмнелгезинге үш кол эмчи солушкан.

Районда ниитиниң чемненилгези, садыг, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң арыг-шевер байдалын чоруур деңнелге тургуспаан. Чурттакчылыг черлериң чаагайжыдар, арыглап аштаар чижектиг чугула айтырыгларже кичээнгей кошкак.

Хоойлуну күүседип турарында өске-даа четпестерниң барын Министрлер Чөвүлели айыткан. Оларны чайладыр талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап, бо талазы-биле ажылды улам сайзырааңгайларын Таңды райкүүскомунга Министрлер Чөвүлели даасхан.

• • •

Ол-ла хуралга республиканың Садыг министерствозунуң социалистиг өнчүнү камгалаар талазы-биле ажылының болгаш садыг черлеринде иштики контрольдуң байдалының дугайында айтырыгны базаа чугаалашкан. Республиканың садыг министри Х. А. Салчак аңаа илеткээн.

Социалистиг өнчүнү камгалаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып турза-даа, ында улуг четпестериниң барын Министрлер Чөвүлели шыңгыызы-биле сайгарып көрген. Бо ажылче кичээнгейниң кошкаандан сөөлгү үш чылда Садыг министерствозунуң системазында социалистиг өнчүнү самчыгдаар, оорлаар чорук эвээжевээн. Чүгле эрткен чылын безин 76 мүн рубль түүге оор-самчыгдал болган. Ылаңгыя министерствонуң садыг конторазында, Кызылдың каттышкан садыг черинде, столоваялар болгаш рестораннар трезинде өнчү-хөреңги камгалалы эң-не четпес тургустунган.

Бо бүгүнүң үнүп кээп турарының бир чылдагааны кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле партийжи принципти министерствонуң чагыргазында организацияларның чамдык удуртукчуларының каржызы-биле үреп турарында. Чүл дизе мурнунда самчыгдал кылгаш шиитпирлиг чораан, самчыгдал-дудагдал кылгаш ажылдан үндүрткен кижилерни материал талазы-биле харыысалгалыг ажылга хүлээп ап турар. Чижээ, Садыг конторазының № 3 ларёгүнүң садыгжызынга ажылдан турган Д. И. Быкова 20 мүн ажыг рубльдің самчыгдалыг кылган. Ону 1965 чылда-ла самчыгдал-дудагдал кылганы дээш садыг системазындан үндүрген турган. Ук министерстводуң бааза эргелекчизи турган эш Махагаров ларёк садыгжызының хөй түүнүг дудагдалдыын билир хирезинде-ле үр үеде аңаа хамаарыштыр кандыг-даа хемчег албаан. Мындыг четпестер Кызыл-садыгда (директору эш Мамедов), Кызылдың столоваяр болгаш ресторанцар трезинде (директору эш Богомякова) база бар. «Саян» универмагының директору эш Кузнецова хөвец-саазындан кылган пөс садар салбырда дудагдалды биле тура-ла, оларны чәэлиге берген кылдыр документ таарыштыр кылырын материал талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчыларга сүмелээн.

Илереттинген самчыгдалдарны катап эгидин, төледир хемчеглер ам-даа кошкак. Чижээ, эрткен чылын илерээн дудагдал-самчыгдалдан чүгле 49 мүн рубльди тыртып алган, 77,0 мүн рубльди ам-даа төледип албаан. Самчыгдал-дудагдал кылганнарның херээн истелге органнарынче киирерин ой-шаанда, шынарлыг чорутпайн келген. Үүрмек самчыгдалдар кылыр таварылгалар столоваялар болгаш ресторанцар трезиниң системазында эң-не көвей. Садыг алыкчыларга азык-чем продуктуларын, чемненикчилерге чемни чедир салын бербес чоруктар ам-даа читпейн турар.

Мындыг байдалдарның тургустунун турарының бир чылдагааны акша-хөреңгини, бараан-материалдыг үнелиг үүлдерни камгалаарының айтырыынче Садыг министерствонуң удуртукчуларының кошкак кичээнгей салын турарында. Бо талазы-биле тайылбыр ажылы сула.

Социалистиг өнчү-хөреңгини самчыгдаар, оорлап төтчегдээр, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның чылдагаанын чайладырынче угланган комплекстиг план хемчегдерни, ажылдап кылгаш, ону боттандырын чорударын Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунга (министри Х. А. Салчак) Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

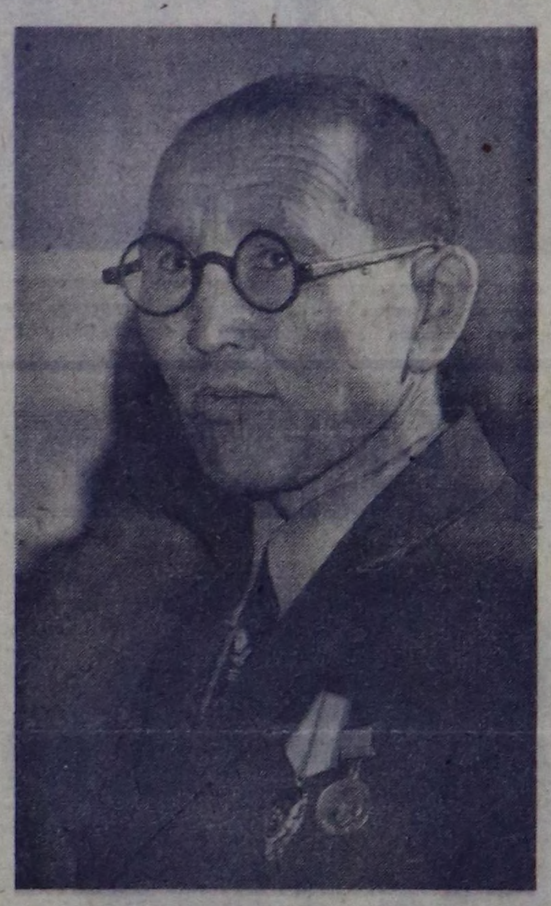

Техника септелгези . чугула кампания

Республиканың тараалаң районнарының бирээзи — Каа-Хемниң ажыл-агыйларының тараажылары, механизаторлары тоску беш чыл планының тодарадыкчы чылы—1974 чылда көдээ ажыл-агый культураларының чаагай дүжүдүн өстүрүп алыры-биле часкы хову ажылдарынга белеткелди канчаар чорудуп турарын чугаалап бээрин Каа-Хем райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальники Захар Елисеевич Шиинден «Шынның» корреспондентизи дилээн, З. Е. Шин-биле беседаны ооң адаанда парладывыс.

— Районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының тараажылары, механизаторлары СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырының, «1974 чылда чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база белеткээрин көвүдедир дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тің болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын таныжын көргеш, бо чылдың часкы хову ажылдарынга белеткелдиң темпизин улам-на бедиткеннер — деп, З. Е. Шин чугаалаан. — Техника септелгези эрткен чылдың дөрткү кварталында чоруткаңын ап көөр болза, түүнел черле багай эвес. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары дөрткү кварталда 68 трактор септээр планныг турган, 74-тү, 42 автомашина септээр планын 106 хуу, 67 сеялканың орнунга 71-ни, 79 трактор авдазының септээрин 83 кылдыр боттандырган.

Часкы хову ажылдарынга кирер техниканың септелгезин бо чылдың апрель 1-де доозарын механизаторлар социалистиг хүлээлгезинде бижээн. Үе манавас дээрзи билдингир. Ам-даа бо талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны чорудары негеттинип турар. «Тиилелге» колхоз эрткен чылдың дөрткү кварталында тракторлар септээриниң планын 136, машиналар септээрин — 157, сеялкаларының — 160 хуу күүседип ап, харын-даа бо чылдың январьның үлүүнге киириштир дыка хөй техниканы белеткээн. Ынчангаш бо ажыл-агыйның механизаторлары чарыштың мурнуку одуруунда чорун, кызымак, шудургу күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүзүп, сөглээн сөзүнге ээ болуп турарлар.

— «Тиилелге» колхозта септелгениң темпизиниң шалыпкын болуп турарын чүүүн-биле тайылбырлаарыл, Захар Елисеевич?

— Мында хамык ужур мергежилдиг доктаамал механизатор кадрларның барында. Ол колхозтуң механизаторлары колдуунда I болгаш II классты-дыр. Олар — хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг кижилер. Ооң ацыда, септелгеге күш-ажылды мергежилдиг организастааны база-ла улуг рольду ойнаан. Колхозтуң кол инженери Михаил Андреевич Мусихин септелге ажылын билдилиг удуртып турар. Ында тракторлар септелгезин белдирлер аайы-биле шууштурар дешилгелиг арганы ёзугаар кылып турар. Ол арганы колхозтуң механизаторлары чыл бүрүде ажыглап келген. Өске ажыл-агыйлар оңу ажыглаары чугула. Септекчилер ортузунда чарышты дээштиг организастап, ооң түүнелин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар чорук септелге ажылың дүргедедиринге база-ла улуг салдарлыг болган.

Ол ышкаш септелге ажылын «Ленинчи орук» совхозта, «Коммунизмче орук» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарда багай эвес чорудун турар.

Ынчалза-даа техника септелгези ажыл-агыйларда деңдески эвес чоруп турар. Бо талазы-биле адак черде «Бүрен», «Совет Тыва» совхозтар туруп турар. Чижээ, «Совет Тыва» совхоз 1973 чылдың дөрткү кварталында 8-ле трактор септээр турган, оозун безин доозун чадаан, 6 машинадан 2-ни, 8 сеялкадан 5-ти, 8 авдазындан 5-ти септээн. Бо ажыл-агыйда септекчилериң күш-ажылын организастааны багай, кым, чүүү кылырын, кажан доозарын безин орта билбес болуп турар. Ооң кадында септекчилер база чедишпес, оларның клазы куду. Мооң түүнелинде септелге ында узамдытын турар. Бо ажыл-агыйның удуртукчулары септелгениң темпизин дүргедедири-биле шиитпирлиг хемчегни алыры негеттинип турар.

— Чаагай дүжүттү өстүрүп алырының магадылалы —үрезин болгай. Бо талазы-биле районда байдал кандыгыл, Захар Елисеевич?

— Районга ниитизи-биле 8500 тонна үрезин херек турган. Ажыл-агыйлар харын-даа ооң элээн хөй үрезинни эрткен чылын уруп шыгкаан. Бүгү үрезиниң 95 хуузу кондициялыг. Ооң иштинде 50 хуузу I болгаш II классты болуп турар. Үрезинни эки арыглап белеткеп турар ажыл-агыйлар мындыг: «Кызыл тук» совхозтуң бүгү үрезини кондициялыг, ооң иштинден 40 хуузу II классты, ол ышкаш «Бурунгаар» совхозтуң, «Октябрь 30 чылы», «Тиилелге» колхозтарының үрезини бүрүү-биле кондициялыг. Үрезинни арыглап белеткээрин бүгү ажыл-агыйлар багай эвес чорудун турар.

Хөрзүнүңүн үнүш-дүжүткүрүн белидериниг чемишчидилге улуг ужур-дузалыг болгай —деп, Захар Елисеевич уламчылап чугаалаан. — Районнуң колхозтары болгаң совхозтары шөлдерже органиктиг чемишчидилге сөөртүп төгеринче улуг кичээнгейни салып турарлар. Шөлдерге 28.200 тонна өдек төгер планныг турган, ону ажыл-агыйлар 33 мүн тонна, азы 118 хуу күүсеткен. Өдек төгер планын «Тиилелге» колхоз 165, «Кызыл тук» 149, «Бурунгаар» 144 хуу күүседип алган. Бо ажыл-агыйлар органиктиг чемишчидилгени шөлдерге элбээ-биле төп турар ужурунда, чыл бүрүде тараанның чаагай дүжүдүн ап турар. Чемишчидилге төгеринге база-ла «Совет Тыва» совхоз хожудан турар. Ында план чүгле 60 хуу күүсеттинген. Ооң ыңай минералдыг чемишчидилгени ажыл-агыйлар план ёзугаар база-ла чагыдып белеткеп ап турар.

Тракторларга ийи ээлчег-биле ажылдаарынга районга ниитизи-биле 70 ажыг механизатор чедишпейн турар. Ылаңгыя «Кызыл тук», «Бурунгаар», «Совет Тыва» совхозтарда дыка хөй механизаторлар чедишпес. Бо ажыл-агыйлар кышкы үеде механизатор кадрлар белеткеп алырынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг.

Техника септелгезинге шаптыктыг чүүл болза, херектиг артык кезектериниң чедишпеези. Бо четпес чорук ажыл-агый бүрүзүнде бар. Чижээ, ДТ-75М тракторнуң өзээ ажыл-агыйларга зажок негеттинип турар. Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкыны артык кезектер-биле ажыл-агыйларны чогуур үезинде хандырары эргежок чугула.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Хөндергей салбырында ниитиниң малы хүр кыштап турар. Малчыннарның кыштаглаашкынны чедишкиниг чорудун турарынга механизаторлар улуг үлүг-хуунну киргеннер.

Механизаторлар Билчиир-оол Монгуш, Николай Сат, Оттук-оол Монгуш, Дадар-оол Ооржак олар малчыннарга мал чеми чедириниң хүнде нормазын 115 хуу чедир күүседип турарлар. Ооң түүнелинде малчыннарның коданнарында чемниң күрлавыры турган.

Амгы үеде хөй массалыыбиле хураганнап эгелээн. Донгак Комбу, Ондар Чотпа, Монгуш Дотпа оларның коданнарында 90—160 чедир хойлар хураганнаан. Чаш төл менди алдынып турар. Аныяк малчыннар Донгак Кошкар-оол, Сат Чылбак олар база төрээн хойларының хураганнарын менди ап турар.

Ооң-биле кады малчыннарга негеттинип турар чүүлдер барын айытса чогуур. Оттулар ыяш малчыннарда четче дүжүртүнмээн. Төрүүр хой коданнарында чунар саван, аржыыл, халат, чырыткы ам-даа чедишпес. Хураганнарны болгаш хойларны дугаарлаар картон саазын база чок.

Үстүнде айыткан четпестерни дол-дораан чайладыры эргежок чугула апарган.

Х. ООРЖАК.

МУРНАП КИРГЕН

Бай-Тайга районуң «Мурнакчы» колхоз 1974—1975 өөредилге чылында школаларның одаар чүүл белеткелинге районда өске ажыл-агыйларны мурнап кирген.

Чоокта чаа Шуй кадыкшылга школазының токпак-ыяжын кагары-биле баштайгы шефтээшкинни организастаан. 136 кубометр ыяшты чаңгыс хүн иштинде хап белеткээш школага хүлээдип берген. Шефке шупту 89 кижи киришкен. Колхозта комсомол комитединиң секретары Света Самбый-оолга удурткан 10 кижи составтыг аныяктар звеносу эки ажылдаан. Оттулар ыяш белеткели амдаа үргүлчүлээр.

Б. БАРБА.

АДАЗЫНЫҢ ҮЛЕГЕРИН ЭДЕРГЕН

Школачы чылдарында-ла биче сеткилдиг, хөй-ниитичи деп, Миша мактадыр турган. Ол адазының соон салгаар тудугжу болуруун шиитпирлээн.

Район Совединиң депутаты Монгуш Дорта оглун бодунуң байлак арга-дуржулгазынга өөреткен. Кызыл—Чадаана араазының чаа автооруунуң тудуунга Михаил ажылдап киргеш, адазының арга-сүмезин ап, ёзулуг күш-ажылчы дадыгыышкынын алган.

Бүдүрүлге-оруң участогунга ол ийи чыл ажылдаап, «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп бедик аттың эдилекчизи апарган. Адазының соон салгаан аныяк тудугжу хоочундан чыда каар ужур чок өскелерге макталдыг, шалыпчы ажылдап, хүн нормазын ай санында 120 хуу ажыр күүседип турар.

А. ТЕМБРЕК.

Совхозтуң шолбаннары

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозу беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында күрүнеге 519 тонна сүт садар турған 526 тоннаны садып, планын 107 хуу күүсеткен.

Саанчылар аразында социалистиг чарышка ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Кувискаал Сумбуевна Хомушку шылгарап, социалистиг хүлээлгезин ноябрь айда-ла күүсеткинкен. Ол чылда 40 тонна сүттү саар турган, ону 45 тонна 500 кг чедирген.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады саанчы К. С. Хомушку.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Татьяна Донгак «Чыраа-Бажы» совхозта мурнакчы саанчыларың бирээзи. Ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш кыымак ажылдап келген. Амды үеде ол азырап турар молдургаларын хүр кыш ажырып, хонукта ортумаабиле 400 грамм немелде дензини ап турар.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутады саанчы Т. Донгак.

К. ЭКЕР-ООЛДУҢ фотолары.

Хандырылганар кандыгыл?

ЧАРЫШКА ТИИЛЕКЧИ

Кызылдың «Аялга» магазининиң коллективи Кызыл садыгның магазиннериниң чарыжынга киришкеш, өрткен чылдың дөртү кварталда бирги черни ээлээн. Ында садыгжылар чыл планын 105 хуу күүсеп, 150 мун ажыг рубльдин орулгазын киирип алган. Беш чылдың дөртү чылының баштайгы айында бо магазин бараан дарылгазының планын база чедиишкинниг күүсеткен. Садыгжылар садып алыкчыларның чаа-чаа чагыларын хүлээп ап, барааннарны базадан барып ап, ону садарын эки организастан турар. Садыгның культуразын бедидеринче база сагыш салып, келгеннер. Садыгжылар, кассирлер ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Ажыл шагы үзер, ааладан келир садыгжы азы кассир чок, коллективте сагыга-чуруум быжыккан.

- Нина Сапогова, Тамара Степанова, Людмила Барыбина, Надежда Потылицына болгаш өске-даа садыгжылар ажылынга макталдыг, чөлге эвилеңээлдек ажылдап турар. Канцелярия барааннарында садыгжы коммунист Тамара Кыргыс күш-ажылчы чедиишкиннери дээш «1973 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаннаткан.

Партизга, совет улуска СЭКП ТК-ниң Кыйгырыы-биле таныжып, ону бүрүү-биле детквишаан, бо коллектив беш чылдың дөртү чылында улам шалыпчы ажылдаар күзелин илередип, саарылга планын декабрь 28-те күүседир, планга немей 10 мун рубльдиг бараанны чонга садарын хүлээнген. Олар бо чылын барааннарның ассортиментизин өлбедип, садыгның культуразын бедидип, деңшилгелиг аргаларын ноптөдүр болгаш коммунистиг күш ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыр сорулганы салган.

К. ХЕРТЕК.

Ужуру чүдел?

Чурттакчы чонну аъш-чем барааннары-биле үзүктел чок хандырар талазы-биле ажылды Мөңгүн-Тайга райпозу чогуур деннелге организаставайн турар. Ылангыя Мугур-Аксы суурнуң чурттакчыларының, школа-интернаттың, эмнелге черлериниң хлеб-биле хандырылгазы бо-ла үзүктели бээр апарган. Чамдыкта 3—4 хонукта хлеб үстү бээр, азы быжырган хлеб чонга чедишпес, багай шынарлыг, өртен, чиг болгулаар. Ындыг хлебти чамдыкта төгөр ужурга таваржыр бөөр-дүр.

Хлебти салып турары кандыгыл? Чамдыкта ону чедишпейн баар дээш эвээштеп, ак хлебтерни дензилевейн бир аай өртекке сада бергилээр.

Хлебтиң чедишпес азы ону 3—4 хонукта быжырбайн бадрының ужуру чүдел? Райпо баштаар чери хлеб быжырар черинин септелгезинин, одалгазының багайынга болгаш кадрлар чедишпезинге чылдагаан хап турар. Кижи бодап көөрге ол шын эвес болгу дег. Харын райпо баштаар чериниң (даргазы эш Мирчин) бо талазы-биле ажылды чогуур деннелге организаставайн келгенинден, ажыл-агыйжы эвес чоруунда-дыр.

Чоннуң бо айтырыынга харылап, бөттүг хемчеглерни ап, чоннуң хлеб хандырылгазынче сагыш салыр үе келген.

В. КАРА-ООЛ.

МАЛЧЫННЫҢ ҮЛҮҮ

«Аът болуру кулунундан, кижи болуру чажыдан» дээр үлегер чугаа анаа-ла тыптып келбээн. «Мурнакчы» колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи хоочун малчын Лениң орденнин эдилекчизи, коммунист Көк Ходуевич Хертектиң улуг оглу Серенот мал ажылынга бичезинден-не салымныг чораанын Шуйнуң чону балыткап турар.

Адазының үнелиг ажыл-дуржулгазынга даянгаш, ону шуут салгап, ниитиниң хоюн малдап эгелээнинден бээр ам он чыл болган. Бо аразында чеже хураганны хой кылдыр немей өстүрбээн, күрүнеге чеже эъттн болгаш дүктү белеткешпээн дээр.

С. К. Хертектиң чугле чаңгыс эрткен чылда көргүзүглерин айтырга-ла, ооң кызымак, ажыл-ишке чүткүлү илереп келир. Чүс хойга онааштыр 95 хураганны менди доруктурган, хой бүрүзүнден-не 2350 грамм дүктү кыргыткан. Ооң кыштаг турлаа шевергин, малга чемнер, одалгага ыяш, өскедаа түүлдер белен болур.

Чаңгыс чижек. Мурнуку чылларда Чалбак-Тейге төрүвес мал кыштагладып турган. Серенот Көкович ол кыштагны колхоз баштаар черинге чугаалажып, зооветеринария ажылдакчылары-биле сүмележип турган, төрүүр хойга таарыштыр эде дерээн, чамдык чаартылгаларны малчын боду кылган.

СЭКП обкомунуң X пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, тоску беш чылдың дөртү чылында С. Х. Хертек оон-даа белик көргүзүглүг болуру чугаажок. Чайгы семиртилгени эки организастаан, хоюнуң амгы байдалы менди болгаш хүр, мал чемнериниң курлавыры четчир.

СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыын танышкаш, коммунист Серенот Көкович тодаргай, улам бедиткен социалистиг хүлээлгени алган: чүс хойга онааштыр 105 хураганны өстүрер, бодунуң күжү-биле 100 центнер сигении, 100 центнер өдекти белеткээр. Хой ооллаашкыны чаа эгелээн, баштайгы хүннерде төрээн 50 хойнуң хураганы 52 болган.

А. КАНЧЫЫР.

Бай-Тайга район.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Делегейге ужур-дузалыг болуушкун

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Кубада найыралдың аян-чоруун даштыкының солуннары, радиозу болгаш телевиденнеан делегейге улуг ужур-дузалыг болуушкун деп үнелеп көрүп турар. Хой-хой чурттарының солуннары Л. И. Брежневтиң ол аян-чоруунуң дугайында тодаргайы-биле бижиңи, Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Кубаның Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус-биле ооң чугаалажыышкыннарының эгелээнинин дугайын дыңнадып, совет-куба найыралга тураскааткан улуг митингге оларның чугааларын тайылбырлап бижип турар.

ГАВАНА. Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң органы болур «Граньма» солуунуң СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарын Кубаның улузунуң улуг хүндүткел-биле уткуп-хүлээп алганынга долузу-биле тураскааткан номеринде бижээни болза: «СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежнев биле Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Кубаның Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастронуң куба черге акы-дүңма өзүзу-биле ужуражып, куспакташканы В. И. Лениниң Төрөөн чурту-биле Хосе Мартинин Төрөөн чуртунуң «улустарының чаңгыс эп-сеткилдиг бижыг найыралын көргүзүп турар».

БЕРЛИН. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң Кубага аян-чоруунуң ийиги хүнүнүң эң кол болуушкуну массалыг митинг болган деп «Нойес дойчланд» солун бижээн. Ол болза, Хосталга ортулуунга он беш чыл мурнунда революцияның тиилеңинден бээр эң улуг митинг болган.

Делегейниң улустарының кол-ла күчүзүгейи ам Кубаже угланган деп неделя санында үнер «Хорицонт» солун демдеглээн. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң даштыкыже аян-чоруктары кажан-даа делегейге эң-не шылгарадгай болуушкун боон турар. Ооң аян-чоруктары СЭКП-ниң XXIV съездиниң хүлээп алганы Тайбың Программазын боттандырып чорударынга төөгүлүг үе-чада болбушаан, делегей социализминиң тиилеттирбес, мөөңнекчи күчү-шыдалының херечизи боон турар.

ПРАГА. Сан-түң чок совет болгаш куба күрүне-туктары, хүндүлүг совет аалчыга байыр чедиргеи сөстерлиг транспарантылар, диңмиттиг адыш часкаашкыннары — бо бүгүнүң Гаванага болган совет-куба найыралдың митингизинге баргаш, көрүп болур турган деп «Руде право» солун бижээн.

Л. И. Брежневтиң бо аян-чоруу болза, ССРЭ биле Кубаның аразында харылзааларны хөгжүдериниге эң чугула үе-чада боон, бүгү америк диптиң политиктиг амыдыралынга политиктиг эң улуг болуушкун деп Братиславаның «Правда» солуну онаалап бижээн.

ВАРШАВА. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарының аян-чоруунуң түңнелинде совет-куба найырал улам улуг үре-түңнелдиг боон калбарар деп «Перспективы» солун бижээн. Социализмни баштай тургускан чурт болур ССРЭ-биле социалистиг системаның делегейниң барыын талазында чурту Кубаның үзүлбес интернационалчы харылзаалары, акы-дүңма өзүзунуң кады ажылдажылгазы улам-на быжыгып турар.

УЛАН-БАТОР. Совет Эвилели биле Куба Республиканың аразында акы-дүңма найырал болгаш сырый кады ажылдажылга дээрге, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының ниити чедиишкини боон турар деп «Моолдуң чаа медээлери» солун бижээн. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң харам чок дузаламчызының ачызында куба улус социализм тургузуушкунунга ол хире улуг чедиишкиннерлиг боон турар.

БЕЛГРАД. Югославияның солуннары Л. И. Брежневтиң Кубада аян-чоруунче улуг кичээнгейни салып турар. «Политика» солун совет-куба чугаалажыышкыннарының эгелээнин дыңнаткаш, мынчаар бижээн: «Совет-куба харылзаалар амгы үеде кажангызындан-даа артык быжыг дээран шуут билдиңгир-дир. Кубаның экономиктиг хөгжүлдезинин улуг көдүрлүүшкүү, эң ылангыя сөөлгү ийи чылда бүдүрүлгениң ниити улганыышкыны совет дузаламчызы долузу-биле ажыглаар арганы Кубага берип турар».

МЕХИКО. Мексиканың Социалистиг улусчу партиязының актив хуралынга үүле чугаалаан, ол партияның Чиңгине секретары Х. Гарсия мынча дээн: «Лениниң даштыкы политиканы боттандырып, боттарының хамаарышпас чоруу база национал деңшилгени дээш демисежип турар бүгү патриоттуг, демократтыг күштерге быжыг, чалбыыштыг деткимчезин берип турар улуг Совет күрүнениң төлөлекчизи — Л. И. Брежневтиң Кубада аян-чоруунга бистер, мексикан социалистер, акы-дүңма өзүзү-биле байыр чедирип турар бис. Латин Американың улустарының боттарының шуут хосталыры дээш, империалистиг мөлүүгделге удур, экономиктиг хамаарышпас чорукту быжыглаары дээш демисели-биле социализмниң делегей системазының найыралын болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын улам быжыглаарының хөрөөнге Л. И. Брежневтиң бо аян-чоруу улуг идигни бээри чигининг чок».

(СЭТА. январь 30).

БРЮССЕЛЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНЫҢ ПОЛИТИКТИГ ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Европада тургустунган чаа байдал, делегей ареназынга болган эң чугула өскерлиишкиннер — Совет Эвилелиниң болгаш өскедаа социалистиг чурттарның даштыкы политиказының делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң ажыл-чорудулгазының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, демократтыг болгаш тайбыңче өскүлдүг күштериниң демиселиниң түнелги боон турар.

Барын Европаның капиталистиг чурттарының Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Брюсселье боон эрткен конференциязынга хүлээп алган политиктиг декларациязында ол дугайында чугаалап турар.

Ашгы-ашгы ниитилел тургузуглуг күрүнелер аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар талазы-биле Европада эдээн деңшилге чедип алдынган деп ында демдеглээн. Амгы үеде чавырлыышкынче болгаш тайбыңче шиитпирлиг эргилдени боттандырарының, коллективтиг айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга системазын тургузарының боттуг аргалары турүп турар.

Европага айыл чок чорук болгаш кады ажыллажылга талазы-биле чөвүлел хуралды эп-не бедик деңнелге чедиишкиниг доозарынга идиг кылыынче конференция кыйгырган. Ол чөвүлел хурал Совет Эвилелиниң болгаш Европаның социалистиг өске-даа күрүнелериниң тайбың саналының ачызында чыглыр аргалыг болган.

Европаның капиталистиг чурттарының таваржып турар ханы кризизи ниитилел мурнунга тургустунар айтырыларны капитализмниң шиитпирлээр аргазы чогун хереглеп турар. Ажылчын ашгыны болгаш бүгү ажылчы чоннарны мөлүүр чорук күштелген, оларның амыдыралының болгаш ажыл-ижиниң байдалы дорайтаан, демократтыг эрге-шелээлерин кызамдап, казып турар. Экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралга улам улуг салдарны чедирип турар хөй националдарлыг компаниялар өртек-үениң улгадыышкыны болгаш ажыл чоклалыышкыны дээш шуут харысалганы чүктээр апаар.

Европаның экономиктиг ниитилежилгезинде болгаш капиталистиг Европада-даа, Европаның капиталистиг чурттарыбиле америк империализминиңдаа аразында чөрүлдээлериниң улам күштелип, шыңгыыраанын айыткаш, конференцияның киржикчилери, АКШ энергия болгаш акша-сан-хөй кризизин болдуун Барын Европада чаржалакчыларының турушталарынга согуг кылырынга ажыглаарын оралдажып турарын демдеглээн.

Конференцияга киришкен коммунистиг болгаш ажылчын партиялар араб улустар-биле, Вьетнамның улузу-биле боттарының эп-сеткил каттыштырыышкынын илереткеш, национал хосталга болгаш деңшилге дээш демисежип турар улустарга деткимчеин улам калбартыры чугула деп айыткан. Ол ышкаш Соңгу Ирландияның күш-ажылчы улузунуң шынныг демиселин деткиирин, Испанияда база Португалияда антидемократтыг эрге-чагырга-ларга удур улусчу шимчээшкиннерге эп-сеткил каттыштырылгазын база илереткен.

1917 чылда Октябрь революциязының соонда В. И. Лениниң болгаш большевиктер партиязының делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнени үндезилеп тургусканындан бээр кижи төрелгениниң төөгүзү социализмниң оруу-биле хөгжүп турар апарганын политиктиг декларацияда онзалап демдеглээн. Барыын Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының аразынга кады ажылдажылганың хөрөлзааларын болгаш чаңгыс эпти быжыглаары дээрге-ле, Маркстың, Энгельстиң болгаш Лениниң өөдүр улуг идеядарынга үндезилээш, делегейниң Коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин улам быжыглаарынга салышкын болур.

Ажылчы массаларның болгаш улустарының шыңгыы негелделерин күүседирин чедип алыр. Европа диптиң айыл чок чорук болгаш кады ажыллажылганың оруунче киирер, деңшилге болгаш социализм дээш демиселге салышкынны киирер сорулга Барын Европаның капиталистиг чурттарының коммунистиг болгаш ажылчын партияларының мурнунда турун турар. Ол сорулганы ажылчын ашгы, ажылчы массалар, аныктар болгаш Барын Европаның мурнакчы күштеря күүседип шыдаар-даа.

• **АКШ.** Марселино Камачога баштаткан испан профэвилел шимчээшкининиң бөлүк удуртукчуларын Мадридтиң трибуналынаң эп-не кадыг-дошкуну-биле шиитканнынге чурттуң хөй-ниитизи удурланып турар. Лос-Анджелесте «Карабанчельдин» он хоругдаттырганнарын камгалаар-америк комитет» организацияның саналын өзугаар испан төлөө чериниң чанында таныылдаар чыыш болган. Ооң киржикчилери испан ажылчын комиссияларының удуртукчуларын доп-дораан хостаарын, демократтарны истеп-сүрерин сорадырын негээннер.

ЧУРУКТА: Лос-Анджелесте испан төлөө чериниң бажыының чанында чыскаалчылар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

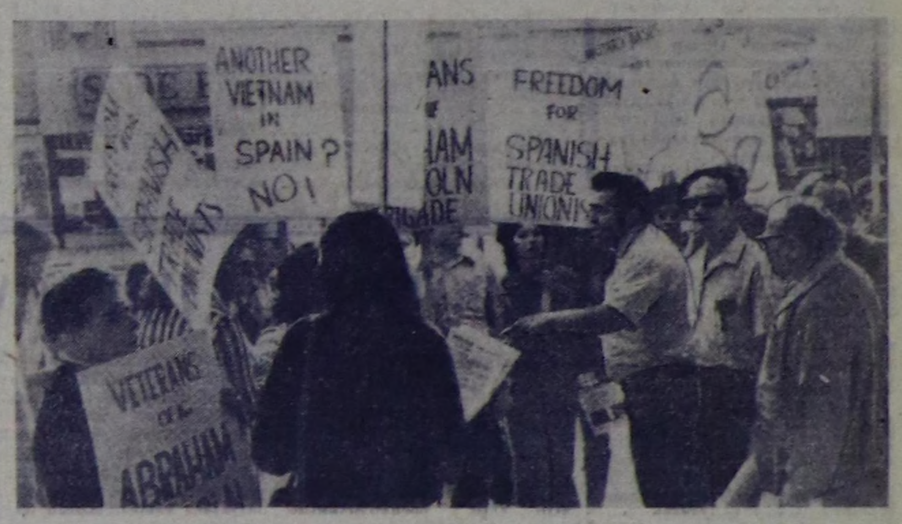

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге

БЫЖЫГ, ХАНЫ БИЛИГЛЕР ДЭЭШ

Коммунистерниң болгаш ажылчы чоннуң марксисчи-леницчи өөредилгезин улам экижидер, ону дамчыштыр бүдүрүлгеге эки көргүүгүү чедип алыр дээш, СЭКП Барыын-Хемчик райкому болгаш партия эге организациялары чамдык түнелдиг ажылдарны чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар.

Бо өөредилге чылында районда партия чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилгенин бүгү хевирлеринде 98 школа ажылдап турар болгаш оларда 2919 дыңнакчы, ооң иштинде 907 коммунистер хаара туттунган. Эге звенода политиктиг болгаш экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир, Аңцгаты салбырда Т. Чимит-Доржу удурткан экономиктиг билиглериниң үндезиннерин өөренир школаларның ажылы бедик деңнелде тургустунган болгаш оларның дыңнакчылары чылдан чылче өөредилге программаларын чедиишкинниг доозун келген.

«Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяа салбырында партия организациязы (секретары С. Норбу-Самбуу) партия өөредилгезинче доктаамал киизэнгейни салып келген. Ук салбырда бактаап турар саанчылар, хойжулар, механизаторлар партияның болгаш комсомолдуң политиктиг, зооветеринарлыг өөредилгелерде хаара туттунган. Хоочун пропагандист С. Борбак-оол марксизм-леницизмниң үндезиннерин өөренир школаны бо салбырда ам 4 чыл улаштыр удуртун турар. Кижилериң политиктиг болгаш ниити билин бедээн тудум, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер, ажыл-хереги коммунистиг ёзу-биле үнелеп көөрү политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге дугайында айтырыгны парткомнуң хуралынга үш удаа, коммунистерниң ниити хуралынга бир удаа чугаалажып келгениниң түнелинде 1973-74 өөредилге чылында совхозтуң девискээринде партия өөредилгезиниң школаларының ажылы багай эвес тургустунган. Ылангыя Биче-Тей салбырда О. Октяның пропагандистеп турары марксизм-леницизмниң үндезиннерин өөренир, Аңцгаты салбырда Т. Чимит-Доржу удурткан экономиктиг билиглериниң үндезиннерин өөренир школаларның ажылы бедик деңнелде тургустунган болгаш оларның дыңнакчылары чылдан чылче өөредилге программаларын чедиишкинниг доозун келген.

«Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяа салбырында партия организациязы (секретары С. Норбу-Самбуу) партия өөредилгезинче доктаамал киизэнгейни салып келген. Ук салбырда бактаап турар саанчылар, хойжулар, механизаторлар партияның болгаш комсомолдуң политиктиг, зооветеринарлыг өөредилгелерде хаара туттунган. Хоочун пропагандист С. Борбак-оол марксизм-леницизмниң үндезиннерин өөренир школаны бо салбырда ам 4 чыл улаштыр удуртун турар. Кижилериң политиктиг болгаш ниити билин бедээн тудум, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер, ажыл-хереги коммунистиг ёзу-биле үнелеп көөрү улам бедиир, хөй-ниити ажылынга киржилгези идепкейлиг киржир дээрзин ук школаның дыңнакчыларының чижээнден көрүп болур.

Школада шупту 27 дыңнакчылар (ооң иштинде 23 коммунист) хаара туттунган. Олар хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, политинформаторлар, агитаторлар боон ажылдап турар. Ылаңгыя агитатор коммунистер Т. Күжүгет, Х. Салчак, Н-С. Саая болгаш өскелер-даа тоску беш чылдың дөртү чылында салдынган улуг сорулгаларның ужур-дузазын пропагандалаар талазы-биле идепкейлиг ажылдап турар. Беседаларны, солуудан номчулгаларны ыраккы малчынларга агитаторлар, политинформаторлар хөй-биле чорудуп келген. Ук салбырда коммунист эш Н-С. Саанга удурткан хойжу бригада 1973 чылда районда бригадалар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи боон, төрүүр 100 хойдан 86 хураганнарны камгалап, бир хойдан 3,2 кг дүктү кыргын алган. Бо бригадада амгы үеде хой ооллаашкыны кидин түлүк чоруп турар. Бо хүннерде 2000 хире хой ооллаан, оларның хураганын менди доруктуруп алган. Малчыннар Т. Монгуш төрөөн 203 хоюндан 203 хураганны, Х. Монгуш 195 хоюндан 195 хураганны менди камгалап алган. Бижиктиг-Хаяның № 1 сүтбараан фермазы (эргелекчиси Н. Ойнаров) эрткен чылын бир саар инектен 1632 кг сүттү, 1972 чылга деңнээрге, 174 кг хөйнү саап алган. Политшколаның дыңнакчылары саанчылар—Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Л. Оюн, коммунист А. Хертек шиитпирлиг үшкү чылда боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседип, бир саар инектен 2219, 1920 кг сүттү саггаан. Л. Оюн партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң «Эң эки саанчы» деп диплому-биле шаннаткан.

Барлык ортумак школазында школа директору К-С. Бойбу бодунуң онаашкан ажылындан аңгыда хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ол—совхозта «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының даргазы, лектор. Дөрт чыл бурунгаар ону Барлык школазында марксизм-леницизм өөренир политшколаның пропагандизинге томуйлаан. Баштайгы чылында дыңнакчыларга ол партия төөгүзүн, ийиги чылында философияны, үшкү чылында политэкономияны, дөртү чылында эртемниг коммунизмни программа ёзуталаар өөреткен. Бо чылын теоретиктиг семинарны башкылап турар. Ында 26 дыңнакчыларга ханы билигни бээр дээш, пропагандистиг эвээш эвес үе-шакты чарыгдап турары билдингир. Ылаңгыя пропагандистеп эгелээн баштайгы чылында ол чамдык бергелерге таваржып турза-даа, бодунуң үткүлдүг, кызымаккай чөруу-биле ону ажыып эрткен. Бо үениң дуртузунда К-С. Бойбу районнуң дуржулгалыг пропагандистеринин одуруунда кирген. Бодунуң ажылынга ажыглаар чугула материалдарны солун, сеткүүдерден, партийжи документилерден доктаамал номчуп, демдеглеп ап, көргүзүг материалдарын база үргулчу ажылган турар. Дыңнакчыларының иштинде боттарының билин бедидеринге үткүлдүг, хөй-ниитичи болгаш мурнакчы башкылар кайы хөй. Оларга О. Севил, Б. Чыпсын, Х. Кертинне, К. Ичин болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо өөредилге чылының бирги чартыында Барлык ортумак школазы районнуң өске школаларындан дээре көргүзүнү чедип алган, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң школалар аразынга шилчин чоруур Кызыл Тугу-биле шаннаткан.

«Тыва даг-дүгү» комбинатының арыглал фабриказында, энергоцехте, «Барлык» совхозтуң төвүнде партия организациялары (секретарылары Н. Осипцев, Е. Злобин, О. Куулар) коммунистериниң болгаш ажылчы чоннуң өөредилгезинче доктаамал сагыш салып, пропагандист кадрларга методиктиг болгаш практиктиг дузаны көргүзүп келген.

«Ажылчы чоннарының экономиктиг өөредилгезин экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын амыдырала боттандырар дээш, партия организациялары кол кичээнгейни олче угландырган. Бо айтырыгны партия хуралынга чугаалажып, экономиктиг өөредилгени экижидериниң чамдык хемчеглерин ажылдап кылган. Үлетпүр бүдүрүлге черлеринде, совхозтарда ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң перспективтиг планнарын тургускан. Экономиктиг школаларының пропагандистери кылдыр бүдүрүлге, тудуг организацияларының удуртукчуларын, кол экономистерин партия райкомунуң бюрозунга бадылаан. Эрткен чылдың декабрь айда райкомнуң бюрозунга Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунда, районнуң харылзаа салбырында, Кызыл-Мажалыктың тудуг-септелге участогунда партия эге организацияларының (секретарылары А. Трунхина, Б. Хомушку, К. Кестик-оол) ажылчы чоннуң ортузунда экономиктиг өөредилгени ханчаар организастап тургускаанының дугайында айтырыгны дыңнаан. Туйбу заводунда экономиктиг өөредилгени эрткен чылдарга бодааргa, элээн эки тургускан. Инженер-техниктиг ажылдакчылар пропагандистер турар экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школада шупту 28 дыңнакчылар бар. Олар колдуунда-ла күш-ажылдың шалыпчылары. Туйбу заводунуң демниг коллективи тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында алган социалистиг хүлээлгезин эрткен чылдың декабрь, 12-де чедиишкиниг күүсеткеш, планга немей 370 мун туйбуну тудугга бүдүрүп берген.

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында партия бөлүү (организакчызы С. Монгуш) саанчыларының экономиктиг өөредилгезин удуртуп, пропагандист С. Хирлиг-оолдуң дыңнадымын партия хуралынга чугаалажып, тодаргай хемчеглерни алган. Фермада коммунистиг күш-ажыл школазы тургустунган. Ында 21 саанчылар, бызаа ажаакчылары, инек кадарчылары хаара туттунган. Олар боттарының теория талазы-биле шиңгээдип алган билиин херек кырында практиктиг ажыл-ижинге ажыглаан турар. Ооң уламындан ферманың көргүзүү чыл келген тудум-на экижип, мурнакчы саанчыларның саны өзүп турар. Ферма эрткен чылын бир саар инектен ортумаа-биле 1711 кг сүттү, 1972 чылга деңнээрге, 277 кг хөйнү саап алган. Саанчылар К. Сарыглар, А. Сарыглар, З. Ооржак, М. Монгуш бир инектен 1900—2180 кг сүттү саап алган.

Районда партияның политиктиг болгаш экономиктиг школаларында 157 пропагандистериниң 80 хуузу — коммунистер. Оларның хөй кезии — удуртукчу ажылдакчылар болгаш специалистер. Пропагандистериниң дыка хөйү кичээлдерин амыдырал-биле холбап, диафильмнерин, таблицаларны болгаш плакаттарны калбаа-биле ажыглап турар.

СЭКП райкому «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде парткомнуң политчырыдыышкын кабинедин дамчыштыр тус-тустап баа болүктер аайы-биле 24 пропагандистерге консультацияларны чорутткан.

Районда он ийи кижи составтыг методиктиг чөвүлел ажылдап турар. Ооң кежигүннери кичээлдерге олурушкаш, пропагандистерге боттарының ажыктыг сүмелерин берип келген.

Ынчалза-даа бо ажылды чамдык черлерде партия организациялары чогуур деннелге чедир тургуспайн турарын айтыр херек. Ылангыя «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында, районнуң «Сельхозтехника» салбырында, «Дөң-Терезин» совхозтуң төвүнде партия организациялары (секретарылары Х. Бопуй-оол, Х. Аир-Банаа, К. Сарыглар) коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезинче ам-даа кошкак сагыш салып турарындан тургустунган политшколаларның ажылының деңнели чавыс, кичээлдер чогуур ойшаанда эртпейн баар таварылгалар бар.

Ынчангаш партия организациялары марксисчи-леницчи өөредилгени улам экижидер, аная СЭКП ТК-ның апрель, декабрь (1973 чыл) Пленумнарының материалдарын, партияга, совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыын ханы өөредир, тоску беш чылдың дөртү чылын ажылынчы чедиишкиннер-биле доозарынче дыңнакчыларны эвилелеп, организастыр болгаш политиктиг ажылды күштеадирип чорудары негеттиниң турар.

С. КҮЖҮГЕТ.

СЭКП райкомунуң секретары.

ЯНЗЫ-БУРУ МЕДӘӘЛЕР

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЛАР

Эрзиниң «Хүлүмзүрүг» аттыг агитбригадазы өрткен чылын республика көрүүдезиниге бирги черни алган. Ангарск хоорайга Сибирь зоназының шилиттинген агитбригадаларының көрүүдезиниге киришкеш, лауреат атты чедип алган.

Агитбригада амгы үеде районуң ажыл-ишчилериниге солун программалыг концертти көргүзүп чорун турар. «Коммунизмче орук», Ленин аттыг колхозтарның ишчилериниге аалдап чораан келгеннер.

Дүпчүр Бригадтың удуртканы тос кижи составтыг бо агитбригада тургустунгандан бәәр ийи чыл болган. Бо аразында ийи үс ажыг концертти районуң ажылчы чонунга көргүскен. Концерттиг программазы үс черниң амыдыралы-биле ыырый холбаалыг. Мурнакчыларны мактаан, четпестерни, чалгааларны шүүмчүлүүн номерлер эвээш эвес. Оны агитбригаданың кежигүннери боттары чогаадып ап турар.

«Мөрен» колхозтуң ажыл-ишчилериниге концерт көргүзери-биле агитбригада чорупкан.

Ю. ЕГОШИН.

ХАРЫЛЗАА УЛАМ КАЛБАРАР

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхоз Талдыда «Шамбалыг» совхозу-биле аразында социалистиг чарыштыг. Оон түүнелин доктааткан үезинде үндүрүп турарлар. Чоокта чаа «Шамбалыг» совхозтуң директору С. Седен-оолга удурткан төлээлер чарыштыг совхозуңа аалдап чораан.

Тоску беш чылдың шинтпирлиг чылының түүнелдерин үндүрүп, тодарадыкчы чылда кылыр ажылдарын дугуржуп чугаалашкан. Үүгле ажылагый эвес, культура талазы-биле харылзааны калбартырын бала дугурушкан. Ынчангаш бот-тывыныгыр уран үүлүдүн коллективтери бот-боттарынга барып, концерттерин үе-үеле көргүзүп турарын шинтпирлээн.

Бо удаада «Шамбалыг» совхозтуң бот-тывыныгыр артистери чаржып турар ажылагыйының ишчилериниге концерт көргүскеннер. Концерттиң программазы ыры, шүлүк, танцы, сыгыт, хөөмей болгаш өске-даа номерлер-биле байлак болган.

Мал эмчизи Ондар Оттук-оол, секретарь-машинист Раиса Куулар, уруглар садының ажылдакчызы Александра Монгуш оларның көргүскен номерлерин көрүкүлер улуу-биле сонуургаан.

К. МААДЫ.

ЧАА УРУГЛАР САДЫ

Каа-Хем районуң Бүрен-Бай-Хаак суурда 60 орунныг уруглар сады ажыглалда кирген. Бичин чаштарга ол таарымчалыг кылдыр туттунган. Делгем удуур болгаш дыштаныр өрөөлдерлиг болгаш өске-даа эргежок чугула дериг-херектелдер бар.

Чаа уруглар садының ажыттынганы ада-иелериниң чаштары дээш сагыш амыр ажылдаарынга эптиг болу берген. Эрги уруглар сады моон мурнунда үүгле дөрт шакка чедир ажылдаар турган, ам ону кежээкиниң чеди шак чартыкка чедир узаткан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

ХААК БААЗАЗЫ АЖЫТТЫНГАН

Чадаана хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт коллективтериниң ажыл-ишчилериниң, албан организация черлериниң ажылдакчыларының, школачыларның дыштанылгазын чөптүг организастаарыбиле Адар-Тоште хаак баазазын ажыткан.

Дыштаныр хүннерде хостуг үеэни ажыктыг эрттирип, ариг агаарга хаактаарын күзээннерни автобустар чедирип, дедир сөөртүп экпеп турар. Ол ышкаш буфетти организастаан.

Моон соңгаар коллектив кежигүннери баазага күш-культураның чаа комплекизи —ГТО-нуң хаакка маннаарының нормазын дужаарлар.

Т. БОРБАЙ-ООЛ.

СОНУУРГАП КӨРГЕН

Барын-Хемчик районуң Эрги-Барлык ортумак школазынга кожазы Бай-Тайга районнуң Шүй кадыкпылга школазының башкылары чедип келген. Ийи коллективтиң башкылары волейболга, баскетболга аш хуузунуң ужуражылгазын организастаан, аңаа аалчылар уттурган.

Кежээ суурнуң чурттакчыларынга кадыкпылга школазының башкылары концерт көргүскен. Ылаңгыя С. А. Сарыг-оолдун «Чудукмаа дугайында чугааларын» сценажыткаш көргүскенин чоп сонуургаан.

Ч. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: Тываның күрүне филармониязының артистери (оң таладан) Надежда Куулар, Валерий Монгуш, Степан Шактар оларның тыва улустуң аялгаларын күүседип турары. Эстрада артистериниң бешки Бүгү-россия конкурузунуң бо дипломантылары лимбиниң база допшулуурнуң дузазы-биле боттары үдеп тургаш, хөөмейлеп, сыгыртпышаан, чаптанчыг чараш кылдыр ойнаарын көрүкчүлер магадаар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

УЧИЛИЩЕГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Бистер, Щукин аттыг училищениң студентилери, РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук «Дерзу Узала» деп кинога ойнаарының дугуржулгазын кылыр дээш Москвада чедип келген деп дыңнааш, ужуражыры-биле чалаан бис. Үүгле биске эвес, а Москваның өске-даа дээди өредилге черлериниде тыва студентилерге чангыс чер чуртуу хоочун артист-биле ужуражыры солун болган.

Тыва театрның хоочуларының бирээзи биске, келир үениң артистеринге, Тывага театр уран үүлүнүң хөгжүлдезиниң, артист кижи кандыг шынарлыг, тура-соруктуг болурунуң дугайында бодалдарын солушкан. Коллективтиң чогаадыкчы ажыл, амыдыралының дугайында чамдык үүлдерни сонуургатты.

М. Мунзук чамдык киноларга ойнааның билир болгай бис. Ынчангаш оон дугайын айтырарывыска «Эң баштай 1959 чылда «Ак-көк хемниң кижилериниге», оон соонда киргиз кинофильм «Чомпонга» база кириштим. 1970 чылда «Херечиниң читкени» деп кинога көскү рольду ойнаар аас-кежиктиг болдум. Ам совет-япон специалистер кады кылыр фильмге Дерзу Узаланың ролюн ойнаары көрдүнген. Бо дээрге меңээ улуг чоргаарал болбушаан, бедик харыысалганы хүлүдүп, бар арга-мергежилиими мөөңнээрни дагзып турар. Оон-биле кады бо чылын «Мосфильм» киностудиязынга тырттырар «Ынакшаанар дугайында ыр» деп кинога база киржир мен»—деп хоочунувус чугаазын доосту.

Ужуражылгага киришкеннер Максим Мунзукка чогаадыкчы чедишкиннерни күүзээн.

В. АРАПТАН, Б. БАИР,
Москваның Щукин аттыг театр училищезинин студентилери.

К О Ж А З Ы Н Г А

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң аныяктарының «Чеҗээш» аттыг агитбригадазы Өвүр районуң төвү Хандагайтыга уран үүлүн бараалгадып, концерттиг аалдап чораан.

«Кадарчының ыры», «Чаа-Суурум», «Авай» болгаш өске-даа ырларның аялгалары кутулуп, көрүкүлерге таалалды чедирген.

В. Маяковскийниң «Совет паспорт дугайында шүлүүн» Рая Соскур-оол соруктуг номчаан. «Аяктар» деп танцыны уруглар белүү эзлигр күүсеткен. «Салдарлыг сакманчы», «Пактаар-оолдуң билингеши» дээш өске-даа шоодуглуг болгаш сценажыткан көргүзүүлер катты-хевтү боюлдуп турган. Мизаша Хурал-оолдуң, Чаян-оол Ондарның болгаш Ондар Кончуттуң уран талантының кон үнелет, сценажы каш катап чалаан.

М. СУМУЙ.

Кышкы Спартакиада чоруп тур

ГТО НОРМАЗЫН ДУЖААГАН

Тыва АССР-ниң кышкы спартакиадазының программазынга дүүштүр хаакка маннаарының маргылдааларын Улуг-Хем районда организастап турар. Шагаан-Арыг хоорайга районнуң бирги чери дээш маргылдаа болуп өткен. Анаа колхоз, совхозтарның болгаш ортумак школаларның шилиндек командалары киришкен.

Эр улустуң он километрге маннаарынга «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң төлээзи Николай Чуруто 36,15 минутада келгеш тергиидээн. «Улуг-Хая» совхозтуң хаакчызы Владимир Ондар ийиги, «Х Улуг хурал» колхозтуң спортчузу Михаил Дагаажык үшкү черни эзлээн.

Оолдарның 5 километрге чарыжынга Алексей Допуй («Х Улуг хурал» колхоз) өөрүн мурнап келген. Шагаан-Арыгның № 2 школазының өөреникчизи Николай Үдел-оол, «Улуг-Хая» совхозтуң төлээзи Игорь Даваа ийиги, үшкү черлерни алганнар.

Херээженнерниң беш километрге маннаарынга Шагаан-Арыгның №2 школазының өөреникчизи Елена Бызыл-оол бирги черни эзлээн. «Ак-Туруг» совхозтуң хаакчызы Арина Сешин ийиги, «Улуг-Хая» совхозтуң төлээзи Елена Монгуш үшкү черни алган.

Уругларның үш километрге чарыжынга «Улуг-Хая» совхозтуң спортчузу Нина Дамба тергиидээн. Шагаан-Арыгның № 2 школазының өөреникчилери Зоя Дамба биле Ольга Ооржак ийиги, үшкү черни эзлээн.

Команда талазы-биле бирги черни «Улуг-Хая» совхозтуң хаакчылары алган. «Х Улуг хурал» колхозтуң төлээлери ийиги, «Ак-Туруг» совхозтуң спортчулары үшкү черни эзлээн. Тиилекчи командаларны ВЛКСМ райкомунуң база районнуң күш-культура болгаш спорт комитединиң бирги, ийиги, үшкү чергениң дипломнары-биле шаннаан.

Түс-түс дистанцияларга бирги черни алган хаакчыларга макталга бижиктерни, турааскаалдыг белектерни тывыскан. Шаналдыг черлерни алганнарга макталга бижиктерни берген.

Маргылдаага киришкеннер ГТО-нуң хаакка маннаарының нормазын дужаан алганнар.

«УГКА 25 чылы», «Найырал», Жданов аттыг совхозтар болгаш Шагаан-Арыгның № 2 школазындан ангыда ортумак школалар бо маргылдаага боттарының командаларын кириштирбээни четпес болган. Бо черлерде профэвилел, комсомол, спорт организациялары моон соңгаар болур маргылдааларга спортчуларын идепкейлиг кириштирер хемчеглерни алыр ужурлуг.

М. ТАРТАН-ООЛ,
маргылдааның ол судьязы.

ХААККА ОЙНААР

Тыва АССР-ниң XI кышкы спартакиадазының программазынга дүүштүр Кызылдың улетпүр бүдүрүлгелеринде, албан организация черлеринде хаак маргылдаалары чоруп турар.

Эрткен дыштаныр хүннерде чурттала-коммунал ажыл-агый черлери, садыг организациялары болгаш өске-даа коллективтер Хербис дээнде хаак баазазынга маргылдаа эрттирип, ГТО-нуң хаакка маннаарының нормазын дужаган. Аңаа нинтизи-биле 193 кижи киришкен, оларның 167-зи күш-культураның чаа комплекизинин нормазын күүсеткен.

Республиканың ном садыының килдизинин, «Ростекстильторг» баазазының, Чурттала-коммунал ажыл-агый министерствозунуң, автотранспорт бүдүрүлгезинин, эт комбинадының, № 2 бажын эргелелиниң коллективтеринден маргылдаага хөй кижи киржип, ГТО-нуң нормазын дужаарынга идепкейлиг кириштирген. Чурттала-коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зинде комсомол организациязының секретары В. Касяновский бүдүрүлгениң ажыл-ишчилеринге ГТО-нуң нормаларын дужааттырар талазы-биле организакчы ажылды эки чорудуп турар.

Б. МААДЫР-ООЛ.

Февральда агаар кандыг болурул?

Январь Тывага эң соок ай болгай. Ол хиреде-ле бо чылдың январы мурнуку чылдар-биле деңнээрге чылыг болгаш шоолуг хар чок болган. Агаарның ортумак температураза айда 29—35 градус соок турган болза, бо чылын ол 27—32 градус четкен. Айның эгезинде чылыг аажок, соок үүгле 14—18 градус турган. Соок хүннер январының 13—16 хүннеринде болгаш айның сөөлгү он хоонунда болган, ынчаарда ол 41—43 градус чедип, а Тоора-Хемге харын-даа 48 градус болуп турган.

Кыштың ортаа айында хар эвээш чаттан болгаш декабрь айда чыткан харның кылыны үүгле 1—3 см немешкен. Республиканың барыын талакы база Эрзин, Тес-Хем районнарда харның кылыны 2—6 сантиметр, Кызылда, Шагаан-Арыгда болгаш Күнгуртүгде 10—15 см, өске черлерде 21—30 см болуп турар.

Январьда агаар-бойдустуң байдалы мал кыштаглаашкынынга болгаш одарларынга таарымчалыг болган. Үүгле Танды, Тожу, Каа-Хем районнарда хар кылыны-биле чер оттаар малга бергедээшкиннер таварышкылаан.

Февраль айда агаарның байдалынга онза өскерлиншкин болбас. Агаарның температураза айда ортумаа-биле 20—32 градус соок болур. Чамдык черлерге ол нормадан 1—2 градус хире ажа бээр. Дүне 30—35 градус, хүндүс 18—23 градус соор.

Эң-не соок хүннер айның баштайгы он хонуунун ортаа үеинде болгаш ийиги он хонуунун төнчүзүнде болур. Дүне 37—42, хүндүс 20—25 градус соор. Февраль 11—13 хүннеринде соок чымчап, дүне 24—29, хүндүс 12—17 градус болур.

Хар база шоолуг чагбас, улуг дизе-ле 1—4 см хире немежир.

Хаттың күжү база кошкак.

Т. НИКИТОВА,
Кызылдың гидрометобсерваториязының агрометеорологтехниги.

ЧАА КИНО

«Ленфильм» киностудияның тырттырганы «Сыйык дага» деп кинону алдарлыг француз чогаалчы Жюль Верниң «Лифляндияга болган таварылга» деп романынга үндезилээн. Француз аян-чорукчу, эртемден Жюль Арданның ролюн Сергей Юрский кончуг бузөренчиг ойнаан. Кинода болуп турар болуушкун 19 вектиң төнчүзүнде хаанныг Россияның чагыргазының адаанга турган Эстонияның төвү Ревельде болуп турар. Борта таварылга бооп чедип келген Жюль Ардан үүгле хоорайга эвес, а чуртка салдарлыг политиктиг кем-херек үүлгедикчизин хостап, ону таныжы уруг-биле душтуруп каары Жюль Верниң фантаст маадырлэрының эрес-дидим, ак сеткилдиг үүлгедиглерин дөзээн: кара-бажыңның шоочазының сенчизин чаңгыс оок-биле үзе атказ, хоругдаттырганны агаар шарынга ужуп келгеш, алгаш баары жюльвернчи арга болбайн канчаар. Фильмни В. Владимиров биле П. Финниң бижээн сценарийинге режиссёр Семен Аранович тургускан.

Л. КАБАКОВА.

СЛОМАННАЯ ПОДКОВА

Шыдыраа

Кордакчылар маргылдаазында

Делегей чемпиону Р. Фишер-биле ойнаар ойнакчыны пилип турар кордакчылар аразында маргылдааларда баштайгы тиилелгелер четтингеп.

АКШ-та ойнап турар Б. Спасский биле Р. Бириниң аразында болган алды салыгның түнелинде совет гроссмейстер үш санны чедип алгаш, дараазында эзлчетде ойнаар дөрт шыдыраачының санынга кирер эртеин алган. Сөөлгү алдыгы салыгда америк гроссмейстер каразы-биле ойнаан. Эгезинде ойнакчылар аажок оваарымчалыг салып, 20 көшке чедир деп байдалдыг чорун орган. Эксперттер ол салыг хайым болур деп санап турган, ынчалза-даа Бири уттурары аргажок болган.

Пуэрто-Рикода ойнап турар В. Корчной биле Э. Мекингниң (Бразилия) аразында 7 салыг болган. Сөөлгү оюнда Корчной удурланыкчызын удуп алгаш, ам 2 санныг.

Т. Петросян биле Л. Портиш (Венгрия) дөрт улаштыр хайымнашкан. Бешки салыгда делегей чемпиону чораан Петросян чедимчелиг ойнап, Портишти дүжүп бээринге албадаан.

Совет гроссмейстерлер А. Карпов биле Л. Полугаевский оларның аразында алдыгы салыг эрткен. Сөөлгү оюнда Карпов сицилиан камгалалының бир хевиринче чаа арга хереглээш, удуп алган.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ

МОСКВАДАН

15.00— Информастыг программа. Эш Л. И. Брежневтиң Кубада аян-чоруу. 16.00— Өөдүг телекөргүзүг. Спортчу программа. 1. Фигуралыг чуңгулаашкынга Европаның чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. 2. Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов — Трактор» (Челябинск). 3-кү оюн. 18.00 —«Ye». Информастыг программа. Эш Л. И. Брежневтиң Кубада аян-чоруу.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер (орус дылга). 19.10— Телемедээлер. 19.25— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.30— Документалдыг фильм. 19.50— И. Штраус. «Цыган барон». Праганың музыка театрының шинзинин баштайгы көргүзүү. 20.50— 21.00— Чапсар. 21.00—«Владимир областың үткүштүр планы». Дамчыдылгада СЭКПниң Владимир облазының бирги секретары М. А. Пономарев киржип турар. 21.45— Өөнүт телекөргүзүг. Фигуралыг чуңгулаашкынга Европаның чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. Загребтен дамчыдылга. 23.00—24.00—«Ye». Информастыг программа. Эш Л. И. Брежневтиң Кубада аян-чоруу.

ЧАРЛАЛ

Тыва респотребсоюз Тожу районнуң Ий суурда үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныының магазининге болгаш Улуг-Хем райпозунуң Арыг-Бажы суурда көдээ магазинге ажылдаар күзелдиглерни чалап тур.

Айда шалыңы 100-тен 140 рубль чедир. Чурттаар бажыңнар-биле хандырар. Ажылдаарын күзээннер Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизинге келир азы 27-24 дугаар телефонче долгаар ийиңпе Тожу болгаш Улуг-Хем райполары-биле харылзажыр.

Тыва респотребсоюз.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшылдың будужу» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алдын дулгүүр» 9.30, «Робинзон Крузонуң амыдыралы болгаш кайгамчык ужуралдары» 11.00, «Князь Игорь» 15.00, «Үүгле сен» 13.00, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10.00, «Хоозун хомудалдар» 15.00, 18.40, «Он хонукта бодунуң күсели-биле» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Далайга дамды» 15.00, «Ат болган дүжүмет» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК»: «Кижи дилеп чор мен» 18.00, 20.00 шактарда.

ЯЯЗЫНЫҢ СУМЕЗИ

СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ

Бо аймылдыг халдавырдыг аарыгдан кижиниг болгаш малдың аарыыры тудуш харылзаалыг. Ылаңгыя мыйыстыг бода мал, хой, аът, иви, теве, ошку, хаваа ук аарыгга эң-не хойу-биле таварышкылаар. Ыт, динспей, кодан, дилги чижектиг дириг амытаннар оон аарывас. Кижиге ол аарыг бода малды, хойну дамчыштыр халдаар.

Сибирь язвазының микроббтары аарыг малдың сидинин, одээн дамчыштыр хөрөүнге, одарларга, хөөлбектерге, мал суттарар черлерге тараар. Олар аңаа белен-не олбес болгаш шырыымаланы бергидээн чыткылаар. Хөрөүнге он-он чылдарда-даа артар. Моон алгаш көөрге, сибирь язвазы кижиге үүгле аарыг малдарны эвес, харын хөрөүн дамчыштыр безин халдаар-дыр.

Ындыг малды хөмген черлерге он-он чылдар эрте бергенде-даа чер казар ажылдар кылыры айыылдыг. Аарыг ийикпе олген малдарга дээш, кежин союп болбаазырадыр, эъдин чемге хереглээнинден кижилер аарый бергилээр.

Мал дыка аары-биле аарыыр. Тыртта бээр, хан өдер. Аараан соонда каш шак болгаш азы 2—3 хонгаанда ындыг малдар олуп болур.

Хан сорар ымыраа-сөөктер, маастар чайын бо аарыгны малга болгаш кижиге тарадып турар.

Кижилер колдуунда кештиң сибирь язвазындан аарыыр. Мага боттуң хол, баш чижектиг ажык черлериниң кежиниң кырының шыйбакталып, оюлган черлерни дамчыштыр ол чыышынар.

Аарыгның баштайгы демдектери коштуң белириинге чедир ортумаа-биле 2—3 хүн эртер. Ховар таварылгаларда ол чажыт үе каш-ла шак чедир кызырлыр ийикпе азы 6—8 хонук чедир узаар.

Мага-боттуң халдавыр тараан чери баштай кызын, изицейиин, кижин эгелээр. Каш шак эрткенде аңаа 2—3 мм хемчеңдиг суглаңгыданыр, долбанныг кызыл-көк аваар. Суглаңгы орвунга чоорту хүрен карттыг оюлганнар өскүүр. Аарыг халдаан чери, харын-даа кижиниң хорөө, арны, хоюу, буду хавацпай бээр. Сулараар, бажы аарыыр. Чийги хонуунда оон эъдин 39—40 градус чедир изиир, ниити байдалы баксыраар.

Кижи чижин-шойуңдуңуң сибирь язвазындан аараанда хенертен оон ишти аажок аарып эгелээр, дидирээр, эъди изиир, кошкап сулараар. Кускузу келип, ханыг, шаралыг үүл кузар, хан холумактыг үүл-биле куду олурту бээр.

Өкпенің сибирь язвазындан аарыыры эң-не аар байдалдыг болур. Аарыг кижиниң эъди изиир, хөлчок дидирээр, хөрөөниң ишти ышкаанаар, ханныг думаа-биле чодүрер.

Ынчангаш сибирь язвазындан аараан кижилерни эмнелгеге дораан чыттырар херек.

Бо аарыгдан малдар аараанда тускай карантинни тургузар. Өлген малдарның сөөгүн орттедир болгаш тускайлаан черге хөмер. Ону кылырда курган черни шилип алгаш, ханызы 2 метрден биче эвес оңгарны казар, малдың сөөгүн хөмерде хлорлуг чугайны арбыдадыр чажар. Өлген малды хлорлуг чугай чашкан болгаш лизол, формалин-биле дезинфексилээн хааржакка суккаш хөмер черлеринге чедирер. Оон турган черни дезинфексилеп каантар. Эзер, чүгенни дустуг кислотаның 2 хуулуг эзилдириинге 10 хуулуг хлорлуг натрийни холаан, аңаа 9—10 шак иштинде сугар. Сибирь язвазындан аараан мал эъдин чемге хереглээри шуут хоруглуг.

Бо аарыг-биле демиселге кол чүве — малдың аарыыры болдурбас дээш баш удур хемчеглерни алыры болур. Сибирь язвазындан аараан малдарны чишке хереглеп, оон эъдин, кежин, дүгүн ветеринария ажылдакчыларының чөпшээреди чокка саткан кижилерге кезеңче харыысалгазын көргүскен турарын кижи бүрүзү билзе чогуур.

Сибирь язвазы бар хире черлерде малдар аразынга ажылдан чоруур кижилер чыл бүрүде часкы үеде камгалал сыкыртыышкыннарны эрткен турар.

Л. СИЗЫХ,
республика эмнелгезинин халдавырлыг аарыглар салбырының эргелекчизи.

ПРОТЕЗ КЫЛЫР САЛБЫР АЖЫТТЫНГАН

Кызылдың Щетинкин-Кравченко кудумчузунда 61 дугаар бажыңда. Чоокта чаа оон бир эжиннде: «Кызыл хоорайның протез-ортепедия салбыры» дээн чарлал костүп келген. Ол болза Красноярскиниң протез бүдүрүлгезинин чаа салбырыдыр. Ону республиканың ажылчы чонларынга таарымчалыг кылдыр Кызылга чаа ажыткан. Бо хүннерде оон үнген-кирген кижилерни хөйүбиде көрүп болур.

Чаа ажыттынган салбырның үш өрөөлинин бирөзинде септелге мастерскаязын тургускан, өскезинге — инвалидтерни, чагыкчыларны хүлээн ап турар. Бо улуг эвес коллектив буянныг ажыл-ишти бүдүрүп эгелээн. Оларның кол ажылы —инвалидтерге таарымчалыг, эки шынарлыг протезтерни септеп бээри, чаа чагыгларны хүлээн алыры, кулаа кадыг улуска дыңнаар тускай аппараттарны таарыштырып бээри болгаш оон-даа ыңай.

Республика наймысалаының, районнарның чурттакчы чону маңаа келгеш, чогуур арга-сүмени ап, эмчи шинчилгезин эртип болур. Ылаңгыя ажылдан турар ийикпе I, II болүктүң инвалидтери, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, кыргаанар, ортумак болгаш дээди өредилге черлериниң сургуулдары янзы-бүрү протезтерни халас алыр эргелиг. Бистиң салбырга келгеш боттарының сонуургаан айтырыгларынга хамаарыштыр сүмелерни ап болур.

Совет хамаатылары аарыг-аржыкка таварышканда азы кемдээде халас эмненги, социал хандырылганың дузаламчызын ап турар болгай. Ол ышкаш озал-ондакка таварышкаш кемдээн кижилерге дуза кылдыр тускай протезтерни, идиктерни, дыңнаарының аппараттарын, өске-даа үүлдерни кылдырып берип турар. Чижээ, озал-ондакка таварышкаш кемдээн кижилер хол-будун оскунган таварылгада күш-ажыл кылын ыыдаастай бээр. Ынчалза-даа янзы-бүрү протезтерни кылдыртып алгаш олар ажылдан база болурлар.

Шынап-ла бистиң чуртувуста хөй-хөй инвалидтер кижи дугайында ол хире сагыш салышкынының ачызында боттарының мергежилин, чогаадыкчы чоруун коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиринге бараалгадып турарлар.

К. ОНДАР,
салбырның эмчизи.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-51, көдээ ажылагый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР.

Пар ама 2 Тираж 15953. ЧАГЫГ № 66.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы, (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—00651.